

TARTU UNIVERSITET
Det filosofiske fakultet
Afdeling for germansk og romansk filologi
Skandinavistik
Dansk sprog og litteratur

HVOR BLEV DE SMÅ ORD AF?

**MODALE ADVERBIER I SKØNLITTERÆR
OVERSÆTTELSE FRA DANSK TIL ESTISK**

Diplomopgave

Tiina Strauss

Vejleder:
lektor Henrik Jørgensen
Århus Universitet

Tartu 2003

Indhold

1	Indledning	3
2	Modalitet	7
2.1	Modalitet i snæver forstand	8
2.2	Modalitet i bred forstand	8
3	Modale adverbier	11
3.1	De foreliggende klassifikationer	12
3.2	Forslag til en ny klassifikation	15
3.3	Modale adverbier i skønlitteratur	19
4	Fremgangsmåde	22
5	Resultater og analyse	25
5.1	Kvantitativ analyse	25
5.2	Kvalitativ analyse	37
6	Diskussion	47
7	Konklusion	52
	Resumé på estisk	55
	Litteratur	59

1 Indledning

I “Efterskrift til Rosens navn” (1987: 69) skriver Umberto Eco:

“I to år har jeg nægtet at svare på ligegyldige spørgsmål som f.eks.: “er din roman et ’åbent’ værk eller ej?” Hvor skulle jeg vide det fra? Det er jeres hovedpine, ikke min. Eller: “Hvilken af dine personer identificerer du dig med?” Du godeste! Hvem i alverden identificerer en forfatter sig med. Med adverbierne naturligvis.”

Det lyder som en morsomhed, men faktisk taler forfatteren sandt. Gennem brug af adverbier har forfatteren mulighed for at markere sig selv i sin tekst på en indirekte måde, i stedet for at bruge direkte påstande og hævdelser (Andersen 1987: 46). Forfatteren er selv tilstede hele tiden med de mere eller mindre skjulte kommentarer, man kan lægge i adverbierne. På den måde kan forfatteren give sin tekst det lille vigtige ’ekstra’, nuancere betydningen på en diskret måde, give et vink til læseren om, hvordan det sagte skal forstås. Ved brug af adverbier kan forfatteren skabe en stemning af dialog med læseren.

De adverbier, som især bruges til det formål, er modale adverbier, f.eks. *jo*, *da*, *nok*, *sikkert*, *måske*, *heldigvis*, *desværre*, *desuden*, *nemlig*, *virkelig*, *faktisk* osv. Ved siden af de mere konkrete tids-, steds- og mådesadverbier udtrykker modale adverbier talerens eller skriverens holdning til det sagte. Man kan kalde modalitet en medsendt ’nøgle’, som hjælper modtageren at dechifrere den kode, meddelelsen er sendt i (Nielsen 1981: 19).

Modale adverbier har en meget vigtig plads mellem forfatterens værktøj. De bruges meget i dialog mellem personer, da de er meget karakteristiske for talesproget. Samtidig er de med til at forme en dialog mellem forfatteren og læseren. De giver teksten små betydningsnuancer, som er afgørende for at skabe den ønskede stemning i fortællingen.

Men af en eller anden grund går mange af de ’små ord’ tabt i oversættelser. Deres abstrakte væsen gør det ikke altid let at forstå, hvad de egentlig betyder i sætningen. Det kan være meget svært og undertiden umuligt at finde en oversættelsesækvivalent. Og så er nogle oversættere slet ikke bevidste om, hvad de er for nogle ’små ord’.

Det, at de modale adverbier har tendens til at gå tabt i oversættelsen, er ikke kun noget som sker i oversættelser fra dansk til estisk. Man har observeret det

også i oversættelser fra tysk til fransk (Weydt 1969: 9-12) og fra tysk til engelsk (Önnerfors 1997: 295). Modale adverbier giver problemer for mange oversættere fra dansk (Jankavs 1999: 200).

Der kommer også nye modale adverbier til i oversættelsen, hvor der ikke stod noget i originalen. De små ord er underligt ustabile i oversættelsen.

Modale adverbier og især den underklasse af dem, som ofte kaldes modalpartikler (se kapitel 3), videregiver så fine betydningsnuancer, at det kræver en meget stor sprogkompetence at kunne forstå, bruge og oversætte dem korrekt (Auwera 1984: 91). Men manglende sprogkyndighed er ikke hele forklaringen på de modale adverbiers forsvinden i oversættelserne. Min egen erfaring siger, at danske sætninger med modale adverbier, som *har* en ækvivalent i estisk, sommetider alligevel ikke kan oversættes med (alle) adverbier i behold, af stilmæssige grunde. Problemet her er ikke, at der mangler en oversættelsesækvivalent, men at de estiske sætninger ville blive for “tunge” og unaturlige med (alle) adverbierne i behold. Et eksempel fra Det Lykkelige Arabien, Thorkild Hansen (s. 9):

*Man må **da også nok** forestille sig, at der hersker en vis tavshed imellem dem, mens de nu står i robåden og ser ud mod skibet.*

Denne sætning kan oversættes sådan:

*Võib **ju ka küll** ette kujutada, et nende vahel valitseb teatav vaikus, nüüd kui nad aerupaadis seisavad ja laeva poole vaatavad.*

Men det ville lyde bedre sådan:

*Võib **küll** ette kujutada, et nende vahel valitseb teatav vaikus, nüüd kui nad aerupaadis seisavad ja laeva poole vaatavad.¹*

Samtidig kan det også være stilmæssigt begrundet, at der dukker nye adverbier op, hvor der intet stod i originalen. Enten for at kompensere for det tabte eller for at opretholde en given stil, eller for at markere talesprog.

Jeg vil i denne opgave forsøge at svare på følgende spørgsmål: *Hvorfor går de modale adverbier tabt i oversættelsen? I hvor stor udstrækning gør de det? Er det noget, som kun sker i oversættelserne fra dansk til estisk eller sker det også i oversættelserne i modsat retning? Kommer der nye modale adverbier til? Hvilken indflydelse har alt det på teksten?*

¹Mine oversættelsesforsøg. Alle fremhævninger i teksteksemplerne her og fremover er mine.

En kort forundersøgelse viste, at det først og fremmest var modalpartiklerne, som havde tendens til at gå tabt i oversættelserne. I denne opgave vil jeg se nærmere på, i hvilket omfang dette er tilfældet, og prøve at finde en forklaring på, hvorfor det forholder sig sådan. Jeg prøver også at finde ud af, hvilke forskelle der er i oversættelse af forskellige typer af modale adverbier.

Svarene på disse spørgsmål kan hjælpe oversætteren ved at øge bevidstheden om de problemer, som er forbundet med oversættelse af modalitet. Jeg skal gå ind på, hvilken rolle de modale adverbier kan have i en tekst og hvilket resultat forskellige oversættelsestrategier kan have for teksten. De statistiske resultater kan ikke direkte bruges af oversætteren som en slags vejledning, men de kan gøre oversætteren mere opmærksom på nogle sproglige problemer.

Resultaterne kan også muligvis begrunde, hvorfor de modale adverbier opfører sig så ustabil i oversættelsen. Det har noget at gøre med, at de er modale. Der findes mange forskellige modalitetsopfattelser, næsten hver anden artikel eller bog gør opmærksom på, at der ikke er enighed på det punkt. Modalitet er i denne opgave defineret som grammatikalisering af den talendes meninger og holdninger. Opgaven hjælper os ikke nærmere en bedre eller mere præcis definition af modalitet (det ville kun en typologisk sammenligning kunne gøre). Men gennem en sammenligning af to forskellige sprog i en oversættelsessituation fortæller opgaven også noget om de modale virkemidler i sproget.

For at kunne analysere oversættelserne er der brug for en klassifikation af de modale adverbier. Indtil nu findes der to sådanne modeller i dansk sprogforskning (se afsnit 3.1). Denne opgave giver som biprodukt et forslag til en ny klassifikation, som muligvis også kan bruges i andre sammenhænge.

Opgaven er deskriptiv. Materialet er 10 foreliggende oversættelser af dansk skønlitteratur. Teksterne repræsenterer arbejdet af 10 forfattere og 10 oversættere. For en bedre forståelse af sprogspecifikke problemer ser jeg også på 3 skønlitterære oversættelser i modsat retning, fra estisk til dansk.

Jeg har ikke bedømt oversætternes evner og oversættelsernes kvalitet, men set på, hvordan man rent faktisk har oversat de modale adverbier. Oversætterne har hver deres forskellige evner og personlige stil, og selvfølgelig spiller originalens stil en overordnet stor rolle. Mit håb er, at ved at tage med flere oversættere og flere forfattere med forskellig brug af adverbier, kan personlige træk stort set udslettes og det, som er karakteristisk for sproget, bliver synligt. Men det er også interessant

at se, hvor forskellige strategier de forskellige oversættere har, og hvor forskelligt forfatterne bruger modale adverbier.

Jeg skal gøre læseren opmærksom på, at termen 'modalt adverbium' er brugt i hele opgaven som betegnelse på adverbier, som har modal betydning (se nærmere kapitel 3.). Dette skal ikke forveksles med termen 'modaladverbium', som almindeligvis betegner adverbier, som udtrykker epistemisk modalitet.

Opgaven er delt i syv kapitler. Efter indledningen vil jeg introducere begrebet modalitet og se på de forskellige modalitetstopfattelser. Den teori, som bliver brugt i denne opgave, vil blive præsenteret i afsnit 2.2. I kapitel 3 vil vi se nærmere på de modale adverbier, de foreliggende modeller for deres klassifikation og på den nye klassifikation, som bliver brugt i analysen i denne opgave. I afsnit 3.3 vil der blive givet nogle konkrete eksempler på, hvilken funktion de modale adverbier kan have i skønlitterære tekster. Dernæst, i kapitel 4, vil de undersøgte tekster blive præsenteret og metoden beskrevet. Resultaterne vil blive analyseret i kapitel 5, først de kvantitative resultater, som giver en oversigt over, hvad der skete med de modale adverbier i oversættelsesprocessen, og i afsnit 5.2 ser vi på, hvilken indflydelse oversætterens valg havde på teksten – den kvalitative del. I kapitel 6 følger en diskussion. Opgaven ender med en konklusion.

2 Modalitet

Som allerede nævnt i indledningen, defineres modalitet i denne opgave som grammatikalisering af den talendes holdninger og meninger.

I den litteratur, som omhandler modalitet, findes der ikke enighed om, hvordan modalitet burde defineres. Det skyldes ikke kun, at der er store forskelle på modal betydning i forskellige sprog, men også at der ingen tydelige grundlæggende karakteristiske træk er (Palmer 1986: 4, Lakoff 1972: 229). Det gælder både formen og indholdet.

Modalitet er et overordnet semantisk område med en lang række udtryksmuligheder: modi, modalverber, modale adverbier, enklitiske adverbier, syntaktiske og leksikalske midler, intonation eller en kombination af disse træk. Forskellige sprog har forskellige modale systemer, fordi (Palmer 1986: 7):

- forskellige sprog grammatikaliserer forskellige dele af det semantiske system,
- det semantiske felt kan organiseres i forskellige mønstre og forskellige systemer,
- der foretrækkes forskellige grammatiske midler.

Fælles for de forskellige modalitetsopfattelser er det synspunkt, at modalitet udtrykker talerens indstilling til handlingen eller til dens virkelighedsstatus. Meget groft kan modalitetsforståelser deles i to: den smalle og den brede tilgang. Med hensyn til vores tema består den vigtigste forskel i, hvilket syn man har på den rolle som talerens holdning spiller. Ifølge den smalle tilgang er talerens holdning kun relevant mht. handlingens virkelighedsstatus: taleren udtrykker sin mening om den (og ikke en objektiv sandhed), eller mht. til nødvendighed/mulighed af en handling (f.eks. om taleren vælger at give en tilladelse eller en ordre). Ifølge den brede tilgang er talerens holdning det centrale i modalitetens definition.

I det følgende ser vi på de to modalitetsopfattelser: først den smalle, derfter den brede, som danner det teoretiske grundlag for dette arbejde. Det skal understreges, at denne todeling kun er et hjælpemiddel, som lader os se de forskelle, som er vigtige i denne opgave. I virkeligheden findes der betydeligt flere end to opfattelser af modalitet. Med et anderledes grundlag kunne man klassificere modalitetsopfattelser på andre måder.

2.1 Modalitet i snæver forstand

I snæver forstand forstås modalitet som en semantisk kategori, som vedrører talerens indstilling til handlingen eller dets virkelighedsstatus (Muittari 1987: 80). Der skelnes oftest mellem epistemisk og deontisk modalitet (Palmer 1996, Lyons 1977, Davidsen-Nielsen 1993, Muittari 1987 osv²). Der skelnes skarpt mellem modale og ikke-modale (deklarative) ytringer.

Epistemisk modalitet i snæver betydning er den talendes vurdering af, hvor sandsynlig en ting eller handling (state of affairs) er, på skalaen sikker-mulig-umulig (Nuyts 2001: 21-22). Sommetider inkluderes her også evidentialer – talerens henvisning til informationskilden og dermed informationens pålidelighed (Willett 1988, Palmer 1986). Som Lakoff (1972) viser, er epistemisk sikkerhed og evidens logisk uadskilleligt forbundet med hinanden.

Deontisk modalitet er den talendes “vejledning” til adressaten, der enten tillader eller forpligter adressaten at handle på en bestemt måde (Palmer 1997: 134). Sommetider skelnes der mellem deontisk og dynamisk modalitet, sådan at deontisk modalitet er forbundet med tilladelse og pligt, og dynamisk modalitet med (indre) mulighed og nødvendighed (Nuyts 2001: 25).

Epistemisk og deontisk modalitet er nemmest at forklare med eksempler på modalverber i de germanske sprog (fra Palmer 1986: 19):

*He **may** come tomorrow* (måske kommer han – epistemisk, han har lov til at komme – deontisk)

*He **must** be in his office* (jeg er sikker på det – epistemisk, han er nødt til det – deontisk)

2.2 Modalitet i bred forstand

Ifølge den brede modalitetsforståelse defineres modalitet sådan, at det omfatter talerens holdning generelt. Endnu mere, holdningen er det centrale i denne forståelse. Den bredeste definition er muligvis Eva Skaftes Jensens (1997: 14):

Modalitet er afsenderens tilstedeværelse i ytringen.

²Sommetider er det tredje medlem her aletisk modalitet, som er propositionens objektive virkelighedsstatus. Denne term tilhører modal logik og er ikke relevant i sprogvidenskab, da taleren nødvendigvis udtrykker sin egen forståelse af virkeligheden, og ikke nogen objektiv virkelighed udenfor.

Jensen nævner, at hendes modalitetsforståelse beror på romansk tradition, mens den smalle forståelse er karakteristisk for angelsaksisk tradition (1997: 9). Det er ikke kun romansk tradition, som definerer modalitet bredt. Ifølge Joel Nordborg Nielsen (1981) gør man det også i slavisk sprogforskning. Hans definition af modalitet beror på slavisk tradition:

Ved modalitet [...] forstås komplekset af grammatisk (morfologisk, syntaktisk, leksikalsk eller intonationsmæssigt) udtrykte holdninger, som den talende kan indtage over for sit udsagn, idet 'holdning' bestemmes som en det leksikalske indhold ledsagende abstrakt angivelse af, hvordan den talende ønsker, at modtageren skal opfatte dette indhold (1981: 21).

Også i estisk sprogforskning definerer man modalitet bredt. EKG (Eesti keele grammatika, Det estiske sprogs grammatik³) skelner mellem kommunikativ modalitet, som udtrykker kommunikationens formål (påstand, spørgsmål, ordre, ønske, udråb⁴ (EKG II: 166)), og nominativ modalitet, som er talerens vurdering af situationens virkelighedsstatus, tilladelighed, sandsynlighed og værdi (EKG II: 182). Så modalitet er et middel til at modificere betydningen af den situation, som sætningen udtrykker.

Definitionen, som bruges i denne opgave, følger den brede tilgang. Modalitet er defineret som grammatikalisering af den talendes holdninger og meninger. Denne definition er lånt fra Palmer (1986: 16):

Modality could [...] be defined as the grammaticalization of speakers' (subjective) attitudes and opinions.

Palmer selv tvivler på, om dette kan bruges som definition, fordi det ville ekskludere dynamisk modalitet, og fordi det er svært at skelne mellem hvad der er subjektivt og hvad der er objektivt. Jeg har alligevel valgt denne definition, fordi

³EKG (I:1995, II:1993) er den nyeste videnskabelige grammatik af det estiske sprog og det er den, som bliver brugt på universiteterne som den mest autoritative grammatik. Man henviser til den ved brug af forkortelsen EKG, det har jeg også valgt at gøre her. EKG er skriftsprogets grammatik og lider af deraf følgende mangler mht. talesproget.

⁴Det er ikke ualmindeligt i litteraturen, at sætningstyperne som negation og spørgsmål behandles som modale, fordi deres markører kan tilhøre sprogets modussystem (Palmer 1996). Typologisk set er dette dog ikke begrundet, viser en undersøgelse af Bybee (1985).

den er kort og klar og understreger grammatikalisering (i modsætning til Jensens definition).

Subjektivitet er efter min opfattelse altid tilstede i enhver ytring. Enhver ytring er baseret på talerens virkelighedsopfattelse og holdninger og er dermed subjektiv. I det tilfælde dækker definitionen også dynamisk modalitet som talerens grammatikaliserede mening om en handlings mulighed eller nødvendighed.

Ifølge den brede modalitetsforståelse regnes alle sætninger for at være modale. Også deklarative indikative sætninger som *Anders cykler halvtreds kilometer hver dag* er modale, eller nul-modale (modale, men uden eksplicit markering, Uuspöld 1989). Dermed kan taleren angive, at han mener, sagen forholder sig således og er sand. En nulmodal sætning kan være stærkere på den epistemiske skala end ensætning, som er modaliseret med adverbier som 'sikkert' (om svækkelse af sikkerhedsangivelser se Jensen 2000-1):

Anders cykler halvtreds kilometer hver dag (sådan er det, jeg ved det)

*Anders cykler **sikkert** halvtreds kilometer hver dag* (har jeg stærk grund til at tro)

Her videregiver den nulmodale sætning talerens vurdering af, at det sagte er sandt. Den anden sætning med 'sikkert' rummer mere mulighed for tvivl end den første sætning.

Nulmodalitet er i høj grad et skriftsprogsfænomen. Ifølge Lyons (1981: 238) er den slags neutrale nulmodale deklarative sætninger ret sjældne i almindelig hverdagstalesprog. De talende plejer hele tiden at videregive deres holdninger og meninger. Udover de grammatiske og leksikalske midler bruger alle sprog tryk og intonation til at angive forskellige grader af epistemisk engagement og holdning. Hvordan en sætning bliver fortolket beror også i høj grad på samtalsituationen, talerens ansigtsudtryk og gestus.

Det er ikke alle sprog, hvorpå der er muligt at udtrykke en neutral påstand. Der findes sprog (f.eks. nogle amerikanske indianersprog), som har flere ikke-indikative modi, for at udtrykke forskellig slags epistemisk modalitet, men ingen indikativ (Lyons 1981: 238-9). I de sprog er det obligatorisk at angive i enhver sætning, hvilket bevis man har på det sagte eller hvordan man selv bedømmer sandhedsværdien af det sagte.

3 Modale adverbier

Modale adverbier er adverbier, som udtrykker modalitet – den talendes holdninger og meninger. De modificerer sætningsindholdet som helhed og tilhører dermed sætningadverbierne. Modale adverbier er alle sammen sætningsadverbier, men ikke alle sætningsadverbier er modale. Det er de konnektive adverbier f.eks. ikke, når de kun udtrykker tingenes sammenhæng i teksten uden at udtrykke holdning. Det er domæneadverbier heller ikke, de angiver faget eller området, man taler om – på dansk realiseres de dog som adverbialer: f.eks. *Ajalooliselt oli see tähtis sündmus (Historisk set var det en vigtig begivenhed)*. De fleste sætningsadverbier er modale.

I litteraturen bruges ofte termen 'modaladverbium' i den snævre betydning af epistemiske modale adverbier. Dette hænger sammen med den snævre definition af modalitet. For at undgå forvirring, skal termen 'modaladverbium' ikke bruges i denne opgave⁵. Alle adverbier, som udtrykker modalitet, kaldes her modale: modale adverbier.

Det estiske enklitiske adverbium *-gi/-ki* bliver her (som i EKG) behandlet sammen med de modale adverbier, fordi det har den samme funktion. Den er også en meget ofte brugt oversættelsesækvivalent til de danske modale adverbier. For korthedens skyld bliver det ikke eksplicit nævnt hver gang. Så når der er tale om de estiske modale adverbier, mener jeg både adverbier og det enklitiske *-gi/-ki*.

Modale adverbier på dansk er der skrevet meget lidt om og det meste af det handler om modalpartikler: Andersen 1982, Andersen 1986, Davidsen-Nielsen 1992, Harder 1975, Jacobsen 1992, Jensen 1997, Jensen 2000-1, Togeby 2002. Der findes ikke nogen fælles terminologi eller klassifikation. Selv om modalitetsopfattelserne er forskellige og nogle forfattere ikke nævner modalitet i forbindelse med disse adverbier, danner de en sammenhængende gruppe. Der findes to klassifikationer af danske modale adverbier. Den ene er af Ole Togeby (2002 V: 271), som baserer sin inddeling på John Edelsgaard Andersen (1987). Den anden er af Eva Skafte Jensen (1997). Togeby og Andersen taler ikke om modalitet. Jensen derimod behandler disse adverbier som modale virkemidler.

Vi skal i det følgende se på hvilke slags modale adverbier der findes og på de

⁵En undtagelse er EKG, som bruger termen 'modaaladverb' i den brede betydning. Dette bliver videregivet i oversættelsen af EKG-s definition, men senere vil jeg kun bruge termen 'modal adverbium'.

eksisterende klassifikationer. Til sidst bliver der udarbejdet en ny klassifikation, som bliver brugt i analysen i denne opgave.

3.1 De foreliggende klassifikationer

Jensen (1997: 19-22) deler modale adverbier i tre undergrupper⁶ (eksemplerne er fra samme sted):

1. Epistemiske. Taleren markerer, i hvor høj grad han anser propositionen for at være sand:

- Hun er **vist** en værre en
- Kassedamen kan **sikkert** fortælle mig prisen
- Der er **måske** lukket på søndag

2. Faktive. Udover at markere, at taleren anser det propositionelle indhold for at være sandt, viser de den talendes holdning til det.

- Jeg er **desværre** altid sur om morgenen
- Laura er **heldigvis** i byen indtil på fredag

3. Dialogkonstituerende. De fokuserer på samtalsituationen. Udover afsenderens holdning til det sagte angiver de afsenderens opfattelse af modtagerens opfattelse af situationen.

- Jeg kan **skam** godt lide flødeskumskager
- Han er **altså** på sit kontor
- Han er **da** kommet

Kernegruppen af de sidste adverbier kaldes også modalpartikler eller diskurspartikler. Andersen (1982) og Jensen (1997) kalder dem dialogkonstituerende adverbier, da de kræver en dialogisk situation.

Jensens inddeling af modale adverbier er enkel og overskuelig. Den har dog den mangel, at den ignorerer mange adverbier, som bliver brugt modalt. Det er for eksempel de konnektive adverbier, som udover at forbinde det sagte til konteksten udtrykker en holdning til det: *alligevel*, *imidlertid*, *desuden*, *derimod*, *endog* osv. Heller ikke de forstærkende eller understregende adverbier, som *netop*, *simpelthen*, *egentlig*, *overhovedet* osv. er der rigtig plads til. Jensen definerer modalitet meget bredt, så det er formodentlig ikke med vilje, at disse adverbier ikke er med her.

⁶Hun snakker om adverbialer, men inddelingen kan direkte overføres til adverbier.

Togebys (2002: V) bruger termen ytringsadverbier⁷ for at betegne de modale adverbier. Ytringsadverbialer definerer han sådan (s. 269):

Ytringsadverbialer modulerer (uden mulighed for proformer eller for at de kan benægtes) den øvrige ytring ved parentetisk at angive afsenderens attitude til det ytringen tæller som.

Togebys har en mere detaljeret inddeling af modale adverbier. Han har lånt meget fra Andersen (1987) og har bygget videre på det (2002 V: 271):

1. Informativitetsmarkører: angiver med tryktab, hvilken grad og type informativitet ytringen efter afsenderens mening skal have for modtagerne: *da, jo, nemlig, nok, nu, sgu, sikkert, skam, snart, sådan, vel*.
2. Kompositionsmarkører: angiver, hvilken plads ytringen af sætningen skal have i en større tekstlig og argumentatorisk sammenhæng: *altså, derimod, endvidere, nemlig, således*.
3. Kriteriemarkører: angiver kriteriet for påstande: *åbenbart, faktisk, formentlig, formodentlig, givetvis, muligvis, måske, naturligvis, nok, rimeligvis, sandsynligvis, selvfølgelig, sikkert, tilsyneladende, tydeligvis, ubetinget, utvivlsomt, vel-sagtens, virkelig, vistnok, øjensynlig, åbenbart*.
4. Vurderingsmarkører: angiver parentetisk afsenderens vurdering af tingens indhold, hvis sandhed forudsættes: *beklageligvis, begribeligvis, desværre, heldigvis, ubegribeligvis*.
5. Distancemarkører: ytringsadverbialer hvormed afsenderen tager forbehold med hensyn til sanshedsværdien af en påstand eller oplysning: *angiveligt, ligesom*.
6. Engagementsmarkører: ytringsadverbier, der parentetisk angiver graden af engagement og ærlighed hvormed sproghandlingen fremsættes: *egentlig, faktisk*.

Togebys tilgang er funktionel. F.eks. kan *faktisk* både fungere som kriteriemarkør og engagementsmarkør, og *sikkert* som informativitetsmarkør eller kriteriemarkør.

Togebys inddeling ignorerer dog intensiverende eller understregende adverbier, som *just, netop, slet, så, også, bare* osv. De adverbier kan ikke tilfredsstillende klassificeres som tilhørende til nogen af klasserne. F.eks. adverbierne i

Satans også!

Det var bare så skønt!

⁷Også han snakker om adverbialer, men jeg afgrænser mig kun til adverbier

er ikke rigtig kompositionsadverbier, da de ikke har konnektiv funktion, men de angiver heller ikke distance eller engagement. Det er heller ikke klart, om de så udtrykker informativitet. Informativitetsmarkører er defineret meget vagt, det er tydeligt, at denne gruppe er med til at skabe plads først og fremmest for modalpartiklerne.

Togebys har to klasser, som er næsten tomme for adverbier (men rummer noget flere adverbialer): distance- og engagementsmarkører. De to betydninger kan vanskeligt skelnes fra den lignende brug af informativitets- og kriteriemarkører. Det kriterium, man har for sin påstand, fungerer næsten altid som markør af engagement eller distance, afhængig af konteksten. Så Togebys klassifikation er en blanding af funktionelt og formelt definerede klasser.

Som inspiration skal vi også kigge på, hvordan de modale adverbier bliver klassificeret i den estiske grammatik. Her definerer man modale adverbier sådan (EKG I: 39):

Modaaladverbid ehk rõhumäärsõnad on muutumatud sõnad, mis toimivad lauses üldlaienditena, modifitseerides lausega väljendatava situatsiooni tähendust (nt. andes või intensiivistades modaalhinnanguid või kujundades tähenduseseid teksti osade vahel).

'Modaladverbierne er ubøjelige ord, som fungerer i sætningen som generelt attribut og modificerer betydningen af situationen, som sætningen udtrykker (f.eks. giver eller intensiverer modale vurderinger eller modificerer betydningsforhold mellem tekstens dele).'

Modale adverbier kan fungere i sætningen på følgende måder⁸ (EKG I: 39):

1. De kan videregive nominativ modal⁹ betydning (*võibolla, arvatavasti, vist, kahjuks – måske, antageligvis, vist, desværre*).
2. De kan fungere som grammatisk attribut, som giver sit indflydelsesareal en grammatisk betydning (spørgepartikel *kas*, deontisk partikel *las – mon, lad*).
3. Attribut, som udtrykker propositionens struktur: det sagte er enten kendt for begge parter, fremgår af noget, begge parter ved, eller er en følge af noget,

⁸Jeg har ikke oversat de estiske adverbier, da det ofte ikke er muligt at give en adækvat oversættelse, ækvivalenten afhænger af konteksten. Derfor har jeg givet eksempler på danske adverbier med lignende betydning.

⁹I EKG står der kommunikativ modal betydning på dette sted. Dette er en fejl. Det bekræftede Mati Erelt i en privat e-mail.

begge parter ved (EKG II: 100)(*ju, siis, ikka, just, hoopis, -gi/-ki – jo, da, just, vel*).

4. Konnektiv attribut, som henviser til konteksten (*ka, samuti, eelkõige, veel, hoopis, küll, just, kasvõi, juba – også, just, allerede, endda, imidlertid*).
5. Intensiverende attribut (*no, ometi, jah, vaat – dog, ja, skam*).

EKG-s inddeling af modale adverbiers funktioner er i punkt 2 ikke i overensstemmelse med min definition af modalitet. De grammatiske attributter, som giver sit indflydelsesareal en grammatisk betydning (spørgsmål, negation), er i EKG behandlet som kommunikativ modalitet (se afsnit 2.2). Sætningstyper som negation, spørgsmål og andet bliver ikke behandlet som værende modale virkemidler i denne opgave, da de ikke udtrykker talerens holdning.¹⁰

EKG-s 1. gruppe, nominativmodale adverbier, er meget bred. Nominativ modalitet omfatter i EKG talerens vurdering af situationens virkelighedsstatus, tilladelighed, sandsynlighed og værdi. Tilladelighed er forbundet med deontisk modalitet, som kun meget sjældent kan udtrykkes adverbielt¹¹. De tre andre klasser – virkelighedsstatus, sandsynlighed og værdi – danner én gruppe, som er meget stor i forhold til de andre i EKG-s inddeling.

Den klasse, som semantisk og funktionelt er tættest forbundet med de danske modalpartikler, nemlig strukturadverbier i punkt 3, er også her meget vagt defineret. I estisk grammatik er det mere forståeligt, da disse adverbier formelt ikke adskiller sig så tydeligt fra de andre som de danske modalpartikler.

3.2 Forslag til en ny klassifikation

Til analysen i denne opgave skal der bruges en klassifikation af de modale adverbier. Ingen af de foreliggende klassifikationer egner sig særlig godt til formålet af denne opgave. Dette er bl.a. fordi en mere formel klassifikation både ville lette arbejdet og formindske indflydelsen af subjektiv fortolkning. Indflydelse af subjektiv fortolkning vil selvfølgelig under alle omstændigheder være tilstede, for når der er tale om udtryk af holdning, kan dette kun genkendes ved subjektiv fortolkning. Det vil være mere hensigtsmæssigt at bruge en klassifikation, som giver mindre plads for fortolkning af, hvilken funktion adverbiet har i sætningen.

¹⁰Dette betyder ikke, at negationer og spørgsmål ikke kan være modaliserede.

¹¹Dette gælder både dansk og estisk. Adverbierne kan dog ofte styrke deontisk modalitet.

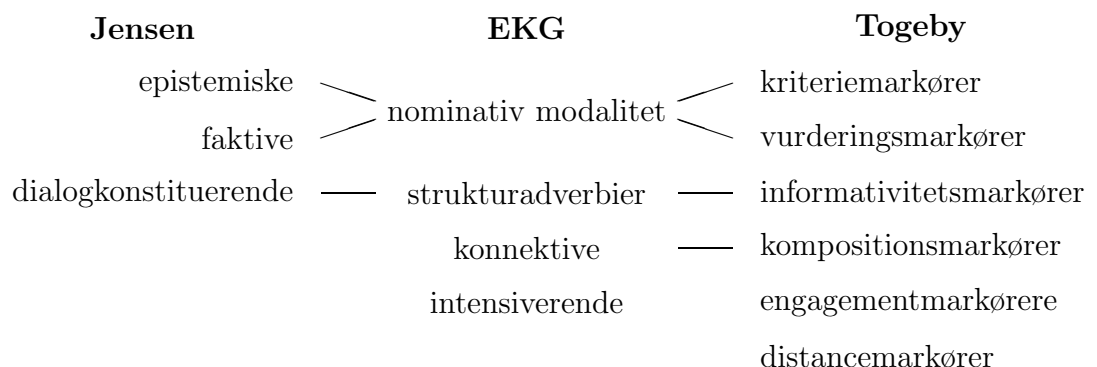
Derfor vil jeg bruge en ny klassifikation, som har lånt noget fra alle de ovennævnte klassifikationer, og egner sig bedre til analysen i denne opgave.

Jeg prøver først at se, hvad de tre klassifikationer har tilfælles. Det vil være udgangspunktet for den nye model.

Jensens epistemiske og faktive adverbier svarer til Tøgebys kriterie- og vurderingsmarkører og EKG-s nominativ modalitet. Nominativ modalitet omfatter i EKG talerens vurdering af situationens virkelighedsstatus, tilladelighed, sandsynlighed og værdi. Tilladelighed er forbundet med deontisk modalitet, som ikke er aktuelt, når man taler om adverbier. Situationens virkelighedsstatus og sandsynlighed er semantisk tæt beslægtede. Virkelighedsstatus er i estisk grammatik først og fremmest forbundet med modus konditionalis. Ved behandlingen af modale adverbier kan virkelighedsstatus og sandsynlighed sammen betragtes som epistemisk modalitet.

Tøgebys informativitetsmarkører svarer i store træk til EKG-s strukturadverbier og kernegruppen af Jensens dialogkonstituerende adverbier. EKG-s konnektive adverbier svarer til Tøgebys kompositionsmarkører.

Forholdet mellem disse modeller kan beskrives således:

På basis af disse ligheder kan man danne følgende model.

- **Epistemiske adverbier:** angiver sikkerhedsgraden og det bevis, som taleren har på det sagte, f.eks.: *sikkert, åbenbart, formentlig, velsagtens, vist, måske, muligvis, givetvis, sandsynligvis, selvfølgelig*
- **Vurderende adverbier:** angiver eksplicit talerens holdning, f.eks.: *desværre, heldigvis, beklageligvis, gudskelov*
- **Konnektive adverbier:** henviser til konteksten, men udtrykker samtidig en holdning til det sagte, f.eks.: *derimod, endvidere, alligevel, imidlertid, desuden, endog, endda*

- **Modalpartikler:** angiver ikke blot talerens holdning, men også talerens opfattelse af modtagerens opfattelse af situationen: *da, jo, nok, nu, sgu, dog, skam, så, vel, altså*
- **Understregende adverbier:** intensiverer det sagte eller trækker opmærksomheden på det, f.eks.: *faktisk, egentlig, blot, bare, slet, netop, ligesom*

De epistemiske adverbier er adverbier, som er epistemiske i termens bredere betydning (se også afsnit 2.1). De udtrykker graden af sikkerhed uden eller sammen med at henvise til, hvor man har denne antagelse fra. Implicit indeholder alle sikkerhedsangivelser et element af, at man har en eller anden evidens for det (se Lakoff 1972).

Vurderende adverbier er der meget få af. Alle modale adverbier udtrykker talerens holdning, men de vurderende adverbier skiller sig alligevel ud. De giver en eksplicit vurdering af, om noget er godt eller dårligt, mens de andre modale adverbier ofte kun giver en antydning.

Ved konnektive adverbier skal man være opmærksom på, at udover at være konnektiv skal adverbiet også udtrykke holdning. Hvis det ikke gør det, er det ikke modalt. Derfor hører adverbierne som *også, så, ellers, altså* ikke til konnektive adverbier, da de først bliver modale når de ikke bruges konnektivt.

Den fjerde gruppe, modalpartiklerne, findes der mange forskellige termer for i litteraturen. Jensen (1997) kalder dem dialogkonstituerende adverbier, Davidsen-Nielsen (1992) bruger termen diskurspartikler. Andersen (1982) bruger termen modalpartikler. Togeby (2002) kalder dem informativetsmarkører. Jeg har valgt at bruge termen modalpartikler, da det er den mest veletablerede term for disse adverbier både i og udenfor Danmark (Harder 1975, Ormelius-Sandblom 1997, Vasko 1997, Palmer 1996). Termerne 'dialogkonstituerende adverbier' og 'informativetsmarkører' har den mangel, at et væld af adverbier kan bruges dialogkonstituerende og er informative. Det er dog nødvendigt at skelne modalpartiklerne fra de andre lignende adverbier.

Der er tre karakteristika, som skelner modalpartiklerne fra de andre adverbier. For det første er de meget abstrakte. For det andet er de næsten altid tryksvage (*nok* kan være en undtagelse). For det tredje bliver de brugt i dialogsituation og referer tilbage til samtalen selv. Disse karakteristika kan ikke tegne en helt skarp grænse mellem modalpartiklerne og de andre modale adverbier. Derfor har jeg valgt at behandle modalpartiklerne som en lukket klasse med de medlemmer, som er nævnt

ovenfor.

Modalpartiklerne bruges ofte som 'fyldoord', som stilistiske midler, uden at man egentlig kan sige, hvad de betyder. Alligevel farver de sætningen på en bestemt måde, så man ved at udlade dem ville få en ret anderledes sætning. Modalpartiklerne er også de mest talesproglige af de modale adverbier.

Den sidste gruppe, de understregende adverbier, er dem, som enten intensiverer eller afsvækker det sagte. De bruges som små understregninger i teksten for at vise, hvor opmærksomheden skal ledes hen. Denne gruppe er den største, så derfor er der nogle undergrupper i den, som det ikke har været hensigtsmæssigt at bringe frem som selvstændige grupper: f.eks. formindskende: *alene, bare, blot* osv.; specificerende: *just, netop, selv*; forbandelser: *eddermaneme, kraftedme* osv.

Hvor brugbar denne model er, kan jeg afprøve i analysen. Men nogle problemer er synlige med det samme. Først og fremmest det, at enhver klassifikation er vores konstruktion, som ikke i sig selv findes i sproget. I sproget er grænserne mellem de forskellige udtryksmidler flydende. Derfor er det ikke muligt at lave en perfekt model, som udtømmende beskriver et eller andet aspekt af sproget. Modellerne kan i bedste fald være gode værktøjer – for analysen eller for forståelsen af sproget, men de kan også bedrage ved at lade som om der findes skarpe grænser i sproget.

Denne model er formel på den måde, at hvert adverbium kun bliver klassificeret i én 'skuffe'. Den tager ikke hensyn til at nogle adverbier kan have flere funktioner. F.eks. kan *nok* også fungere understregende, men den placeres iblandt modalpartikler. Dette gøres for at forenkle analysen af data.

Et andet problem er, at den slags klassifikation ikke giver skarpe retningslinjer for en beslutning, om hvorvidt et adverbium er modalt eller ikke. Man skal være opmærksom på, at mange adverbier kan bruges både modalt og ikke-modalt. Modalpartiklerne har ofte en konkret betydning, hvor de ikke er modale men f.eks. tidsadverbier, konnektive adverbier eller andet. F.eks. er *da* modalt i den første replik i den følgende dialog fra Helle Helle (s. 66)¹², men et tidsadverbium i den anden:

- *Han så **da** fuldstændig rask ud til barnedåben, siger Anders.*
- *Ja, men han havde fået det dårligt, **da** de kom hjem.*

Eller *nok*, som både kan være modalt (den anden sætning) og have den konkrete

¹²Alle teksteksempler her og fremover er fra bøgerne, som blev undersøgt i denne opgave. Se kapitel 4 (Fremgangsmåde) for titler og oversætternes navne.

betydning 'tilstrækkeligt' (den første sætning), i oversættelse af Viivi Luik (s. 60):

- *En telefonsamtale må være **nok**. Leo ved **nok**, hvordan sagen skal køres!*

Nogle konnektive adverbier bliver først modale når de *ikke* har en konnektiv funktion, som *ellers* og *også* i de følgende eksempler:

- *Da han var barn havde hun **ellers** én gang for alle fortalt ham og Gud, hvordan alt var skabt og hvad meningen var med det hele.* (Madsen, s. 60)
- *...da havde belejringen varet i mere end tre uger. Byen blev **også** erobret, men først ved det tredje forsøg.* (Wamberg, s. 72)

Det vil sige, at man ved analysen af teksterne altid skal støtte sig til definitionen af modalitet og overveje, om et givet adverbium bliver brugt modalt eller ikke. Det medfører, at der er et betydeligt element af fortolkning i resultaterne. Ved et semantisk tema er dette også svært, hvis ikke umuligt at undgå.

3.3 Modale adverbier i skønlitteratur

Før jeg går videre til metoden og analysen, vil jeg se på, hvilken rolle modale adverbier har i skønlitteratur. Det er nødvendigt at være klar over den rolle, for at kunne fortolke resultaterne. I indledningen blev der allerede talt om, hvad de modale adverbier bruges til: de er forfatterens mulighed for at markere sig selv i teksten, et vink til læseren om, hvordan det sagte skal forstås. Her vil vi se på nogle konkrete eksempler.

Det vigtigste er, at en modaliseret tekst ikke er neutral. Forfatteren har selvfølgelig også mange andre muligheder for at udtrykke sin holdning udover de modale adverbier, men her ser vi kun på dem. Modale adverbier bliver brugt både i forfatterens 'egen' tekst: monolog eller forestilt dialog med læseren, i personernes replikker og i deres indre monolog. Alle steder medfører de, at teksten ikke er neutral, men bærer præg af talerens holdning.

Et uddrag fra Bodil Wamberg's Christian den IV (s. 59):

*Men han søgte retfærdigheden. Det var **jo** det, hele hans opdragelse var gået ud på: at lære ham gøre det rette. [...] Men det gjorde denne svenske Carl **jo** ikke. Den ene gang efter den anden overtrådte han aftalerne. [...] Var Danmark **måske** ikke i sin gode ret til at dominere handelen i Østersøen?*

Jo markerer, at læseren forventes at dele forfatterens opfattelse af situationen. *Måske* markerer usikkerhed, det bruges for formelt at svække en meget stærk påstand og legitimere den vidtgående konklusion. Forfatteren fører en dialog med læseren, hvis mening hun vil have indflydelse på.

Et uddrag fra Johannes V. Jensens Kongens fald (s. 50):

*...Hvad han sagde til det, Jens - ja hvad skulde han sige? Han kunde **jo** ikke tage en Kæp og drive den bitte Herremand fra Døren. En mærkelig Ting var det **nu**, som han hængte ved hende. Nu gaar hun **jo** nede hos Faderen og gør Ansigtet langt efter ham, han har **vel** lovet at komme hjem med aldrig saa meget godt, at de kan faa hverandre.*

Også her har vi det enighedssøgende *jo*. Nu korrigerer læserens muligvis ukorrekt opfattelse af situationen. *Vel* forudsætter, at læseren også mener, at det sandsynligvis forholder sig således. Igen bruges adverbierne for at kommunikere med læseren. Det overordnede indtryk af denne passage er usikkerhed – for *jo* og *vel* vil begge få læseren med til at dele forfatterens vurdering, som han ikke vil være ene om.

Dialog og forfatterens kommentar veksler i Villy Sørensens Ragnarok (s. 64):

- [Loke:] De vil **sikkert** smide mig ud af Udgård hvis jeg optræder i min egen skikkelse, og det er jeg **jo** nødt til for at virke troværdig. Så du kommer til at give mig dit sværd med, så jeg kan væрге for mig.
- Mit sværd! råbte Frej. Det var **jo** Frej, der havde Skræp, alle tiders sværd, det der kunne svinge sig selv; det var gudernes bedste våben efter Tors hammer, det blev **bare** ikke brugt ret meget.
- Du bruger det **jo alligevel** ikke, sagde Loke: hvad skal en kærlighedsgud **også** med et sværd?

Loke siger *sikkert* for at overbevise Frej i, at det er en stor fare, han vil bringe sig ind i. Men man kan se, at denne sikkerhedsangivelse rummer en usikkerhed, for hvis han var *helt* sikker, behøvede han ikke at bruge denne sikkerhedsangivelse. Så den røber, at Loke bruger den måske opdigtede fare som påskud for at få sværdet.

Bare er et understregende adverbium, der siger, at kendsgerningen, at sværdet ikke blev brugt meget, ikke rokker ved at det var et af gudernes bedste våben. I stedet for at sige *Du bruger det ikke* siger Loke *Du bruger det jo alligevel ikke*, for med *jo* at søge enighed med Frej og med *alligevel* at få sagen til at se lille og betydningsløs ud. *Også* i sidste sætning er en understregning af modsætningen mellem kærlighedsgud

og sværd.

Man kan prøve at læse disse tekststykker sådan, at man udelader de modale adverbier. Tekstene får straks helt anden karakter.

Total mangel på modale adverbier kan ligeledes give teksten en helt særlig stil. Solvej Balle i Ifølge loven bruger dem minimalt, og på en måde kan man sige, at hun bruger dem – ved ikke at have dem i sin tekst.

Tanja L. iagttog menneskene. Før eller siden var det dem. I dag var det hende. Hun havde længe kendt menneskets kvæstende kraft, nu kendte hun også dets skrøbelighed. Det ene øjeblik satte det sig på en stol af metal, afgav bestilling eller ventede på en drik, det havde bestilt, øjeblikket efter væltede det omkring i gruset.

Det er et bevidst stiltræk, som ikke kan tydeliggøres i et lille uddrag. Men man kan forestille sig, at hun også havde kunnet skrive således:

*Tanja L. igattog **nemlig** menneskene. Før eller siden var det **jo** dem. I dag var det **formodentlig** hende. Hun havde længe kendt menneskets kvæstende kraft, nu kendte hun **faktisk** også dets skrøbelighed. Det ene øjeblik satte det sig **bare** på en stol af metal, afgav bestilling eller ventede på en drik, det havde bestilt, øjeblikket efter væltede det **måske** omkring i gruset.*

Men det havde været en helt anden historie end Solvej Balles.

4 Fremgangsmåde

For at se, hvad der sker med modale adverbier i oversættelsesprocessen, vil jeg undersøge 10 oversættelser af dansk skønlitteratur til estisk. For sammenligningens skyld vil jeg også se på 3 oversættelser af estisk skønlitteratur til dansk. De ti danske bøger er af ti forskellige forfattere og de repræsenterer arbejde af ti forskellige oversættere. Valgprincippet har netop været forskellighed, men også samtidighed. For at undgå at se på diakrone problemer, ser jeg kun på oversættelser fra det sidste årti. Valget af bøger har også været påvirket af, hvilke bøger der var mest tilgængelige. Da lyrik oversættes ret anderledes, har jeg ikke inkluderet lyriske værker. Følgende værker bliver brugt:

- Solvej Balle, Ifølge loven (1993) 1995 s. 50-73 – Vastavalt seadusele, oversat af Raivo Juurak 2000
- Tove Ditlevsen, Barndommens gade (1941) 1980 s. 50-70 – Lapsepõlve tänav, o. Katrin Veiksaar 2001
- Helle Helle, Hus og hjem 1999 s. 50-69 – Maja ja kodu, o. Jutta Reiska 2000
- Maria Helleberg, Valeria 1995 s. 50-69 – Valeria, o. Kairi Leivo 2000
- Johannes V. Jensen, Kongens fald (1900-1) 2000 s. 50-71 – Kuninga langus, o. Imbi Lepik 2001
- Svens Åge Madsen, At fortælle menneskene 1989 s. 50-69 – Jutustada inimesi, o. Anne Møller Pedersen, 1993
- Ib Michael, Prins (1997) 1998 s. 50-71 – Prints, o. Aet Püssim 1999
- Villy Sørensen, Ragnarok (1988) 1999 s. 50-73 – Ragnarok, o. Anu Saluäär 1998
- Bodil Wamberg, Christian IV (1993) 1997 s. 50-73 – Christian IV, o. Vladimir Beekman 1997
- Dorrit Willumsen, Klædt i purpur 1990 s. 50-70 – Naine purpuris, o. Ene Mäe 1997

I modsat retning – fra estisk til dansk – findes der slet ikke så mange oversættelser. Siden 1956 er der kun blevet oversat fem bøger fra estisk til dansk¹³. Da de er så få, skal de nævnes her alle sammen:

- Jaan Kross, Keisri hull – Tsarens galning, o. Søren Sørensen 1992

¹³Lyrik, børnebøger og oversættelser af estiske værker fra finsk og russisk ikke medregnet. Denne information stammer fra Det danske Kulturinstitut i Tallinn og Statsbiblioteket i Århus.

- Viivi Luik, Ajaloo ilu – Historiens skønhed, o. Anne Behrndt 1994
- Karl Ristikivi, Hingede öö – Åndernes nat, o. Anne Behrndt 1993
- Emil Tode, Hind – Prisen, o. Anne Behrndt 1997
- Emil Tode, Piiririik – Grænseland, o. Anne Behrndt 1995

Det ville ikke give særlig meget ekstra viden at se på flere værker af samme forfatter eller flere oversættelser af samme oversætter. Derfor ser jeg på de følgende:

- Jaan Kross, Keisri hull 1978 s. 50-89 – Tsarens galning, o. Søren Sørensen 1992
- Viivi Luik, Ajaloo ilu (1991) 2002 s. 50-69 – Historiens skønhed, o. Anne Behrndt 1994
- Emil Tode, Piiririik 1993 s. 50-73 – Grænseland, o. Anne Behrndt 1995

For at opnå en balance, ser jeg på 20 sider fra hver af Anne Behrndt's oversættelser og 40 sider i Søren Sørensens oversættelse.

Målet er at se, hvad der sker med modale adverbier i oversættelsesprocessen fra dansk til estisk. Oversættelserne i den anden retning – fra estisk til dansk – er med for sammenligningens skyld, for bedre at kunne forstå, hvilke problemer der er oversættelsespecifikke og hvilke der er sprogspecifikke. Jeg vil se på, hvor mange modale adverbier der går tabt og på de nye adverbier, som eventuelt kommer til. Jeg vil også se på variationen blandt ækvivalenterne. Da det ikke er muligt at bestemme, hvilken oversættelse der er 'rigtig', vil jeg ikke vurdere, om ækvivalenterne er gode eller dårlige. Jeg vil se på, hvilken indflydelse oversætterens behandling af de modale adverbier har haft på teksten.

Der er både repræsenteret erfarne oversættere og begyndere, oversættere med forskellige evner og forskellige holdninger til teksten. Mit mål er at beskrive det, der findes, det, der rent faktisk er resultatet af oversætternes arbejde. Målet har ikke været at levere en oversættelseskritik. Modale adverbier kan ikke altid oversættes. Selvfølgelig bliver oversætterens valg af strategi påvirket af ens erfaring, sprogkunderskaber og personlig stil. Ved at se på en blanding af 10 forskellige oversætters arbejde håber jeg på at kunne formindske de personlige træk og få det frem, der er karakteristisk for oversættelse af modale adverbier som sådan.

Fremgangsmåden er følgende: jeg undersøger 20 tekstsider i hver bog, jeg starter med side 50. Digte, afsnit i fremmedsprog og uddrag fra historiske dokumenter på ældre sprog ser jeg ikke på, men kompenserer ved at se på ekstra sider. Jeg markerer alle modale adverbier i originalteksten og i oversættelsen. Jeg klassificerer adverbierne som tilhørende en af de fem klasser af modaladverbier, som blev introduceret

i afsnit 3.2. Jeg sammenligner originalerne med oversættelserne og noterer, hvilken strategi oversætteren har brugt:

1. adverbiet er oversat med et adverbium
2. adverbiet er oversat med adverbial, adjektivkonstruktion, modusform eller anden tydelig ækvivalent
3. adverbiet er ikke oversat
4. oversættelser, som ikke kan sammenlignes med originalen – enten pga. en oversættelsestrategi, som ligger fjernt fra originalen eller pga. fejl

Sommetider kan den nuance, et modalt adverbium tilføjer sætningen, være videregivet ved følelseladet ordvalg eller sætningsstruktur, som fremhæver noget i sætningen. Disse tilfælde har jeg ikke registreret. Det er meget svært i hvert enkelt tilfælde at beslutte, om de midler kan kompensere det tabte og om det sagte virker på samme måde som originalen. Adverbiet er markeret som tabt.

Udover det ovenstående noterer jeg de tilfælde, hvor der kommer et modalt adverbium til i oversættelsen på et sted, hvor der ikke var noget i originalteksten.

Resultaterne bliver samlet, sammenlignet og analyseret.

Denne fremgangsmåde skal ikke forstås, som om idealet er en meget præcis oversættelse efter princippet, at jo mere teknisk præcis oversættelsen er, desto bedre. Sådan forholder det sig ikke. I de sidste årtier har oversættelsesteorien lagt meget vægt på, at det er vigtigere, hvordan oversættelsen fungerer i målsprogets kultur, end om den led for led stemmer overens med originalen (Pedersen 1999: 16). Med Viggo Hjørnager Pedersens ord (1999: 18): "...'troskab mod forfatteren' er ikke kun et spørgsmål om at gengive hans tekst i detaljer, men om at gøre det på en sådan måde, at læserne oplever den oversatte tekst som litteratur." En ordret kopi, som ikke tager hensyn til målsprogets sprogbrug, er ikke litteratur.

5 Resultater og analyse

Resultaterne af denne undersøgelse fremlægges i to dele, en kvantitativ og en kvalitativ del. Først ser vi på tal og statistik: Hvor mange modale adverbier der var i teksterne og i oversættelserne, hvor mange af dem der gik tabt og hvor mange nye der kom til. Der er også tale om, hvordan adverbier af de forskellige klasser blev oversat. Derefter ser vi på de kvalitative resultater: hvilken indflydelse de forskellige oversættelsesstrategier havde på teksten. Jeg giver nogle konkrete teksteksempler og diskuterer, hvilken indflydelse oversætterens valg har haft på det overordnede indtryk af resultatet.

Teksterne bliver i det følgende henvist til med forfatterens navn – også når der er tale om oversættelsen. Titlen og oversætterens navn findes i det foregående afsnit, som beskriver metoden.

5.1 Kvantitativ analyse

I det følgende skal man være opmærksom på, at tallene er for små til at f.eks. procentberegninger ville kunne være statistisk signifikante. De angiver kun en tendens. Desuden har de undersøgte bøger haft forskellige sideformater og tekststørrelser. Muligvis kan de danske og estiske originaltekster afhængig af sproget have forskellig mængde tekst på en side. Så sammenligningen er kun omtrentlig.

Alle tal og beregninger vedrører naturligvis kun de tekster, som blev undersøgt i denne opgave – dvs. de 200 siders danske tekster plus deres oversættelser, og de 80 siders estiske tekster plus deres oversættelser. Mere generelle konklusioner vedrørende 'dansk skønlitteratur' eller andet kan kun drages med store forbehold.

De modale adverbier, der forekom i de ti danske bøger var de følgende:

Epistemiske: afgjort, bestemt, formodentlig, kanske (=måske), muligvis, måske, naturligvis, sandelig, selvfølgelig, sikkert, tilsyneladende, umuligt, unægteligt, vist, vitterligt, åbenbart

Vurderende: desværre, forhåbentlig, gudskelov, heldigvis

Konnektive: alligevel, derimod, desuden, endda, imidlertid, iøvrigt, nemlig, ovenikøbet, snarere, tværtimod

Modalpartikler: altså, jo, da, dog, nok, nu, sgu, så, vel

Understregende: absolut, alene, bare, blot, eddermaneme, efterhånden, egentlig, ellers, faktisk, forresten, heller, hellere, imidlertid, just, kraftedme, kraftstejleme, kun, lige, ligefrem, ligesom, navnlig, netop, nær, næsten, også, overhovedet, rigtignok, selv, simpelthen, slet, sør'me, sådan, såmænd, virkelig

Der var 670 modale adverbier på de 200 undersøgte sider. Der var i gennemsnit 3,3 modale adverbier per side i disse tekster.

Antallet af forekomster af de forskellige modale adverbier kan ses i tabel 1. I den anden kolonne står, hvor stor andel den pågældende gruppe havde blandt alle modale adverbier. I den tredje kolonne står den gennemsnitlige hyppighed af hvert enkelt medlem af grupperne. I gennemsnit optræder hvert modalt adverbium ca. 9 gange på de 200 sider.

	antal	%	hyppighed
Epistemiske	103	15%	ca. 6×
Vurderende	11	2%	ca. 3×
Konnektive	74	11%	ca. 7×
Partikler	277	41%	ca. 31×
Understregende	205	31%	ca. 6×
i alt	670	100%	ca. 9×

Tabel 1: Forekomst af modale adverbier i teksterne

Vi kan se, at de adverbier, som forekom flest gange i teksterne, var modalpartiklerne, som forekom 277 gange – 41% af alle modale adverbier, og de understregende adverbier med 205 gange – 31%. Circa halvt så mange var de epistemiske adverbier, som forekom 103 gange og udgør 15% af de modale adverbier. Der var endnu færre konnektive adverbier, 74, og den mindste klasse var de vurderende adverbier, som kun forekom 11 gange på de undersøgte 200 sider.

I den tredje kolonne i tabellen ses den gennemsnitlige hyppighed af medlemmer af hver gruppe i teksterne. Modalpartiklerne skiller sig klart ud ved at være de mest hyppige: hver af dem har i gennemsnit forekommet 31 gange (antallet af forekomst af modalpartiklerne divideret med antallet af partiklerne). Man kan også se, at hyppigheden af adverbier fra de andre klasser er omtrent det samme, kun de vurderende adverbier er sjældne.

Antallet af de forskellige modalpartikler i teksterne var 9, som man kan se fra listen overfor. Disse 9 partikler stod for 41% af forekomsten af modale adverbier i teksterne og forekom i gennemsnit ca 31 gange hver. Så det er tydeligt, at modalpartiklerne er meget hyppige også i skriftsproget, selv om de er mest karakteristiske for talesproget. Skønlitterære tekster indeholder meget talesprog som dialog og replikker, og der kan foregå en forestilt dialog mellem forfatteren og læseren. Derfor er modalpartiklerne så rigt repræsenterede i disse tekster.

Tabel 2 viser, at 21% af alle modale adverbier gik tabt i oversættelserne.

	ialt	tabt	% tabt
Epistemiske	103	12	11%
Vurderende	11	0	0%
Konnektive	74	13	18%
Partikler	277	76	27%
Understregende	205	41	20%
i alt	670	141	21%

Tabel 2: Modale adverbier, som gik tabt i oversættelse

Igen skiller modalpartiklerne sig ud: næsten en tredjedel af dem blev ikke oversat. Af de konnektive og de understregende adverbier blev ca. en femtedel ikke oversat. De epistemiske adverbier blev ret godt bevaret, kun ca. en tiendedel gik tabt. Ingen af de vurderende adverbier gik tabt i oversættelsen.

I hvor høj grad de modale adverbier bliver oversat, afhænger af, hvor abstrakte de er. Med de vurderende og de epistemiske adverbier er der ikke store vanskeligheder, deres betydning er ret konkret. Man skal blot finde en ækvivalent, som har en tilsvarende styrkegrad på målsproget, men ellers er der ikke meget tvivl om, hvilken rolle de spiller i sætningen.

De konnektive og de understregende adverbier er allerede mere abstrakte i deres betydning. De siger ikke noget i sig selv, men tillægger det sagte en holdning, ofte på en skjult måde. Her er det sværere at finde en ækvivalent, oversætteren skal analysere, hvad det pågældende adverbium gør ved sætningen og prøve at udtrykke den samme holdningsnuance på målsproget. Det kan også lettere ske, at oversætteren overser adverbiet i sætningen, da det er relativt 'betydningstomt'.

Modalpartiklerne har den mest abstrakte betydning. Det er ofte vanskeligt at se, om de overhovedet har en betydning, eller er de bare 'fyldeord', og hvilken rolle de

så spiller i sætningen. Kunne det samme siges uden partiklen, og hvad ville det så betyde? Hvad er det, partiklen tilfører sætningen?

Det er karakteristisk for modalpartiklerne, at de kan oversættes på mange måder, afhængigt af konteksten. F.eks. er *da* blevet oversat med *ikka*, *ju*, *siis*, *ka*, *igatahes*, *nii*, *ometi* og *juba*. Det viser, hvor abstrakt natur ordet har. Oversætteren kan ikke slå op i sin mentale ordbog og finde en ækvivalent, for her er der ikke den slags ækvivalent, som f.eks. ordene *hest* eller *rød* har. I stedet for skal man overveje, hvad modalpartiklen *gør* ved sætningen, næsten som ved en grammatisk markør. I målsproget skal man videregive den farvning, modalpartiklen har givet til den originale sætning. Selv når ordet ser ud til at have en præcis ækvivalent, som *jo* og *ju*, som estisk har lånt fra de skandinaviske sprog, betyder det ikke, at denne ækvivalent altid er den bedste at bruge. *Jo* har man oversat med *ju*, *nüüd*, *nii*, *-gi*, *küll* og *ometi*.

I tabel 3 kan vi se, hvilke adverbier de forskellige forfattere brugte i deres værker, igen på de 20 sider, og hvor stor andel de forskellige klasser af adverbier har hos forfatteren procentmæssigt¹⁴.

	Balle	Ditlevsen	Helle	Helleberg	Jensen	Madsen	Michael	Sørensen	Wamberg	Willumsen
Epist.	1	12	7	18	3	25	3	12	12	10
Vurd.	0	2	2	2	1	1	0	1	1	1
Konn.	1	7	2	9	7	17	0	11	15	5
Part.	1	62	32	45	32	17	10	42	19	17
Under.	3	29	21	17	16	36	11	25	15	32
I alt	5	112	64	91	59	96	24	91	62	65
Epist.	.	11%	11%	20%	5%	26%	13%	13%	19%	15%
Vurd.	.	2%	3%	2%	2%	1%	0	1%	2%	2%
Konn.	.	6%	3%	10%	12%	18%	0	12%	24%	8%
Part.	.	55%	50%	49%	54%	18%	42%	46%	31%	26%
Under.	.	26%	33%	19%	27%	38%	46%	27%	24%	49%

Tabel 3: Modale adverbier hos forfatterne

¹⁴Når summen af kolonnen ved procentregninger ikke altid er 100, skyldes det det, at tallene er rundede.

Færrest modale adverbier bruger Solvej Balle. Hun har kun 5 af dem på de 20 sider. Hos hende har jeg undladt at regne procenttal, fordi det samlede antal af adverbier er så lille. Den anden, som bruger relativt få modale adverbier, er Ib Michael – kun 24 på de 20 sider. Flest adverbier bruger Tove Ditlevsen – 112, Svend Åge Madsen – 96, Maria Helleberg – 91 og Villy Sørensen – 91. Det er tydeligt, at forfatterne bruger adverbierne meget forskelligt.

Man kan se, at Svend Åge Madsen bruger iøjnefaldende mange epistemiske adverbier, som angiver sikkerhed eller usikkerhed, 25. Det er 26% af de modale adverbier, han har brugt. Forholdsmæssigt bruger også Maria Helleberg (20%), Bodil Wamberg (19%) og Dorrit Willumsen (15%) mange epistemiske adverbier: alle tre er repræsenteret med historiske romaner. Det kan både være genrebestemt – forfatteren skal hele tiden markere, at man kun kan forestille sig, hvad der foregik, men hos Helleberg og Willumsen er det også et stiltræk, som ledsager hovedpersonens erindringer og formodninger.

Modalpartiklerne er især populære hos Tove Ditlevsen – 62, Maria Helleberg – 45, og Villy Sørensen – 42. Tove Ditlevsen har meget talesprog i sin bog, selv gadesprog. Modalpartiklerne er med til at skabe meget flydende, realistiske og levende replikker. Villy Sørensen har ligeledes en del modalpartikler i sine personers dialog, men modalpartiklerne er meget karakteristiske for hans stil også udenfor dialogen. Hans særlige favorit er *jo*, som forekommer 20 gange. Forholdsmæssigt mange modalpartikler har også Johannes V. Jensen – 54% og Helle Helle – 50%. Relativt få modalpartikler har Svend Åge Madsen, kun 17 ud af sine 96 modale adverbier.

Flest understregende adverbier bruger Tove Ditlevsen og Svend Åge Madsen. Den største andel iblandt forfatterens egne adverbier – halvdelen eller mere – har understregende adverbier hos Ib Michael, Helle Helle og Dorrit Willumsen (Solvej Balle er vi nødt til at se bort fra, da hun har alt for få modale adverbier for at kunne sammenlignes).

Som man kan se, er modale adverbier ikke noget, som bare er der – de bliver brugt meget forskelligt af de forskellige forfattere. Nu skal vi se på, hvad der sker med dem i oversættelserne. Tabel 4 viser, hvor mange adverbier der går tabt i oversættelsen hos de forskellige forfattere, også i procent i forhold til antallet af modale adverbier i alt hos forfatteren:

Flest modale adverbier går tabt hos Helle Helle – hele 44%, nærmest halvdelen. Mange adverbier bliver heller ikke oversat hos Maria Helleberg og Johannes V.

	Balle	Ditlevsen	Helle	Helleberg	Jensen	Madsen	Michael	Sørensen	Wamberg	Willumsen
I alt	5	112	64	91	59	96	24	91	62	65
Tabt	1	15	28	30	18	24	2	12	7	4
% tabt	20%	13%	44%	33%	31%	25%	8%	13%	11%	6%

Tabel 4: Modale adverbier, som gik tabt i oversættelse

Jensen – ca. en tredjedel, og Svend Åge Madsen – ca. en fjerdedel. De mindste tabtalsmæssigt er hos Solvej Balle og Ib Michael, som i forvejen bruger meget få modale adverbier.

Hvis vi ser bort fra Solvej Balle og Ib Michael pga. de for små tal, bevares modale adverbier relativt godt hos Dorrit Willumsen, men også Bodil Wamberg, Villy Sørensen og Tove Ditlevsen – kun ca. en tiendedel går tabt i oversættelsen.

Blandt de forskellige typer af adverbier er det modalpartiklerne, som er sværest at oversætte og som mest går tabt i oversættelsen – ca. en tredjedel i gennemsnit, som vi har set overfor. I tabel 5 ser vi, hvordan det forholder sig hos hver af forfatterne.

	Balle	Ditlevsen	Helle	Helleberg	Jensen	Madsen	Michael	Sørensen	Wamberg	Willumsen
partikler ialt	1	62	32	45	32	17	10	42	19	17
partikler tabt	0	13	17	22	13	3	0	5	3	0
% tabt	0	21%	53%	49%	41%	18%	0	12%	16%	0

Tabel 5: Modale partikler, der gik tabt

Intet går tabt hos Solvej Balle og Ib Michael, som i forvejen bruger meget få modalpartikler. Men heller ikke hos Dorrit Willumsen gik der nogen partikler tabt – hun brugte ligeledes ret få af dem.

Højt over gennemsnittet ligger her oversættelserne af Helle Helle, hos hvem hele 53% af modalpartiklerne går tabt, Maria Helleberg med 49% og Johannes V. Jensen med 41%. Hos Tove Ditlevsen, som ellers bruger flest modalpartikler, går der kun en femtedel af dem tabt i oversættelsen.

Det, at så mange modalpartikler forsvinder, kan skyldes mangel på en tilsvarende ækvivalent, eller partiklernes abstrakte karakter, som vi har diskuteret ovenfor. Men

åbenbart spiller oversætterens evner og den strategi, han har valgt, også en stor rolle. Ellers kunne det være svært at forklare, hvorfor der kun forsvinder ca. en tiendedel af modalpartiklerne hos Villy Sørensen og over halvdelen hos Helle Helle, selv om de spiller en betydelig rolle i stilen af begge forfattere.

I alt gik 21% af de modale adverbier tabt i teksterne. Men modale adverbier går ikke kun tabt i oversættelsen – der kommer også nye til. Og det i en højere grad, end jeg havde forventet. Der kom hele 223 nye modale adverbier til i de 10 oversættelser jeg så på, det svarer til 33% af de adverbier, der var i originalerne i forvejen. Så man kan se, at de modale adverbier er højst ustabile i oversættelsen. Tabel 6 viser, hvor mange nye adverbier der kom til i hver oversættelse.

	Balle	Ditlevsen	Helle	Helleberg	Jensen	Madsen	Michael	Sørensen	Wamberg	Willumsen
I alt	5	112	64	91	59	96	24	91	62	65
Nye	10	3	7	74	23	22	10	34	23	17
% af nye	200%	3%	11%	81%	39%	23%	42%	37%	37%	26%

Tabel 6: Nye modale adverbier i oversættelserne

De 200% nye adverbier hos Solvej Balle skal selvfølgelig ikke tages bogstaveligt, for tallene er alt for små. Man kan alligevel se, at i forhold til hvor få modale adverbier hun generelt bruger, kommer der rigtig mange nye til, selvom der kun er 10. Der kommer også mange nye adverbier til i oversættelsen af Maria Helleberg, hele 74, som svarer til 81% – ikke helt en fordobling, men i den retning. Mange nye modale adverbier dukker op i oversættelse af Villy Sørensen – 34, svarende til 37%, Johannes V. Jensen – 23, svarende til 39% og Bodil Wamberg – 23, svarende til 37%.

De nye modale adverbier kan komme til af flere grunde. Én af dem kan være kompensation for det tabte. Derfor skal vi sammenligne antallet af de tabte og de tilkomne adverbier, i tabel 7.

Her kan man se, at der er en relativ balance i oversættelserne af Johannes V. Jensen – 23 nye mod 18 tabte og Svend Åge Madsen – 22 nye mod 24 tabte. Bemærkelsesværdigt mange adverbier går tabt hos Helle Helle, men der kommer kun 7 nye til for at kompensere for de 28 tabte adverbier. I oversættelsen af Maria Helleberg hersker der ifølge disse resultater den største uorden – både antallet af adverbier,

	Balle	Ditlevsen	Helle	Helleberg	Jensen	Madsen	Michael	Sørensen	Wamberg	Willumsen
I alt	5	112	64	91	59	96	24	91	62	65
Tabt	1	15	28	30	18	24	2	12	7	4
Nye	10	3	7	74	23	22	10	34	23	17

Tabel 7: Nye og tabte adverbier

som går tabt, og antallet af de nye adverbier er meget stort, sammenlignet med de andre oversættelser.

Skyldes denne ustabilitet af modale adverbier, at man oversætter fra dansk til estisk? Hvad sker der i oversættelserne i modsat retning? Det kan vi se i tabel 8¹⁵.

	Luik	Tode	Kross	i gennemsnit
Modale adverbier i alt	120	115	164	133
Tabt	24	20	47	30
Nye	5	6	27	13
% tabt	20%	17%	29%	23%
% nye	4%	5%	18%	10%

Tabel 8: Modale adverbier i oversættelserne fra estisk til dansk

Man kan se, at de estiske forfattere har iøjnefaldende mange modale adverbier i deres tekster sammenlignet med de danske forfattere. Det kan delvis være en tilfældighed – ud fra tre forfatter's arbejde kan man ikke konkludere for meget om det pågældende sprog. De tre kan måske tilfældigvis alle sammen meget godt lide at modalisere deres tekst ved brug af adverbier.

Det skal også nævnes, at Jaan Kross har et ekstraordinært rigt ordforråd hvad der angår modale adverbier (men selvfølgelig ikke kun dem). På de 40 sider i hans bog findes der 70 forskellige modale adverbier. Omtrent lige så mange, nemlig 73, blev der brugt i alle de ti danske tekster tilsammen. Af de danske forfattere havde Tove Ditlevsen det bredeste ordforråd af modale adverbier – hun brugte 38 forskellige på de 20 sider. Jaan Kross har dog den fordel i den her sammenligning, at der blev set på

¹⁵Jeg har set på 40 sider i Kross's bog, men her har jeg divideret resulaterne med to, for at det kunne sammenlignes med de andre bøger, hvor jeg har set på 20 sider. Dette tal har været brugt ved regning af gennemsnittet per 20 sider i tabellen.

40 sider af hans tekst, så tallene er ikke helt sammenlignelige. Men ordforrådet af de modale adverbier ser stadigvæk ud til at være en smule større i estisk: der blev brugt 80 forskellige modale adverbier på de 80 sider mod de 73 forskellige danske på de 200 sider.

Man kan se, at i oversættelsen fra estisk til dansk er der gået flere adverbier tabt end der er kommet til, i modsætning til hvad vi så ved de danske tekster, hvor det var omvendt. Der går omtrent lige mange adverbier tabt i oversættelse i begge retninger. Men hvor der i de danske tekster kom ca. en tredjedel nye adverbier til, kommer der her kun en tiendedel nye adverbier til.

Så det er muligt, at estiske skønlitterære tekster er generelt lidt mere modaliserede end de danske, men pga. mangel på materiale er der ikke bevis nok for det i denne undersøgelse. Påvirkning af spoget kan dog ikke udelukkes. Det ville være sandsynligt, at hvis dette resultat var forårsaget af, at oversætterne bare var dovne (som mange af dem garanteret ikke er), så ville tabet af adverbier være større end tilkomsten af nye.

Udover sprogets indflydelse kan der også være andre grunde til, at der kommer nye adverbier til i oversættelsen. Det kan formentlig også være fordi oversætteren synes at forfatterens fortællemåde bedst videregives med mere adverbial modalisering på målsproget. Det kan være, at man vil opnå en mere mundret virkning på estisk på den måde. Oversætteren kan også have lavet om på stilen efter sin egen smag. Og naturligvis kan oversætteren bare have været uopmærksom.

Vi har indtil nu ikke set på de 'skjulte' modale adverbier, dem, som optræder som adverbial, adjektiv- eller anden konstruktion i originalen, men bliver oversat med et modalt adverbium. F.eks. når *i hvert fald* oversættes med *igatahes*, eller *det kan være* bliver oversat med *võibolla (måske)*. Når vi nu medregner de adverbier i oversættelserne, som kom til på denne måde, og dermed ser på det totale antal af modale adverbier i teksterne, ser det sådan ud, som vi ser i tabel 9 (antallet af modale adverbier i gennemsnit pr. 20 sider).

Danske originaler	67
Oversættelser fra dansk til estisk	84
Estiske originaler	141
Oversættelser fra estisk til dansk	131

Tabel 9: Modale adverbier i alt

De estiske tekster indeholder stadig flere modale adverbier sammenlignet med de danske. Så det faktum, at de estiske tekster indeholder flere adverbier kan ikke skyldes, at flere adverbialer realiseres som adverbier i estisk.

Man skal være yderst forsigtig med at fortolke disse tal, da de ved siden af sprogets muligheder i høj grad afspejler oversætternes arbejde. Især i retningen fra estisk til dansk kan man ikke slutte meget ud fra kun to oversætteres arbejde. Men det er muligt, at det estiske sprog kunne være mere tilbøjelig til at bruge adverbial modalitet end dansk.

Vi har indtil nu kun set på, hvor mange adverbier der forsvandt i oversættelsen og hvor mange der kom til, men ikke på, hvordan man konkret har oversat de forskellige adverbier – med undtagelse af et par partikler. Nu skal vi se på nogle eksempler.

Der har allerede været tale om modalpartiklernes abstrakte natur og det, at oversættelsen afhænger stærkt af konteksten. Modalpartiklerne kan oversættes på mange forskellige måder og der findes ikke nogle rigtige ækvivalenter, men oversætteren skal overveje, hvilket adverbium som bedst kunne overføre denne nuance, som modalpartiklen har i originalen. Da modalpartiklerne er så få, kan vi i tabel 10 se, hvilke ækvivalenter de alle sammen havde.

altså	–
jo	ju, -gi, küll, nii, nüüd, ometi
da	igatahes, ikka, ju, juba, ka, nii, siis, ometi
dog	just, ka, kindlasti, kummatigi, küll, ometi, ometigi, sellegipoolest, siis, siiski
nok	-gi, ilmselt, ju, küll, küllap, muidugi, ometi, võibolla
nu	ehk, juba, nii, nüüd, siis
sgu	–
så	-gi, ju, just, küll, nii, nüüd, siis, pealegi, veel
vel	ehk, ilmselt, ju, kindlasti, küll, küllap, ometi

Tabel 10: Oversættelser af modalpartiklerne

Som vi kan se, blev *altså* og *sgu* ikke oversat med noget. *Sgu* forekom kun én gang. *Altså* forekom syv gange og én gang kan man sige, at den blev oversat, selv om det ikke var med et adverbium. Det er i Tove Ditlevsens Barndommens gade:

– *Ih altså, sikken en kraftidiot du er, hva sae hun?* (s. 63)

– Oh **jah**, missugune täielik idioot sa oled, mida ta ütles? (s. 57)

Til *altså* svarer her *jah* (*ja*), som fungerer her som et tomt fyldeord, ligesom *altså*. Den, ligesom *altså*, giver sætningen karakter af opgivenesshed.

Det er tydeligt, at oversættelsesmulighederne for modalpartiklerne er mange og at de er ret forskellige. Der er dog nogle ækvivalenter, som gentages igen og igen i flere rækker: *-gi, ju, küll, küllap, nii, siis, ometi*. De samme adverbier er også i toppen blandt modalpartiklernes ækvivalenter antalsmæssigt: de 7 adverbier danner 75% af ækvivalenterne. Betydning og funktion af disse adverbier svarer mest til de danske modalpartikler. Der er sikkert flere estiske adverbier, som har lignende egenskaber, det er ikke en lukket klasse, vi taler om her.

De andre ækvivalenter: *ehk, kindlasti, ilmselt, võibolla, muidugi* er epistemiske, *kummatigi, sellegipolest, siiski* er konnektive og *igatahes, ikka, juba* er understregende. Så alle typer af modale adverbier kan fungere som oversættelsesækvivalenter til modalpartiklerne. Dette vidner igen om modalpartiklernes høje grad af abstrakthed.

I estisk mangler der en tydelig afgrænset klasse af modalpartikler, som dansk har. Der er flere adverbier, som kan have den samme funktion. Som vi lige har set, var de estiske adverbier, som mest blev brugt til at oversætte de danske modalpartikler, *-gi, ju, küll, küllap, nii, siis, ometi*. De 7 adverbier udgør 50% af de 223 nye adverbier, som kom til i de estiske oversættelser, de forekom 111 gange. I de danske oversættelser af de estiske værker udgør modalpartiklerne 55% af de nye modale adverbier – 36 ud af 65. Som man kan se, er modalpartiklerne meget ustabile i oversættelse i begge retninger.

Den hyppigste af disse estiske adverbier er *-gi*. Den fungerer som understregende adverbium, når den er sat på et nomen, og som modalpartikel, når den er sat på et verbum. Når den ikke bliver brugt modalt, betyder den 'også'. Hos Viivi Luik var 16% af de modale adverbier *-gi*, hos Emil Tode 20% og hos Jaan Kross 7%, i disse tekster gennemsnitligt 13%. I oversættelserne fra dansk var 10% af adverbierne i gennemsnit *-gi*.

At de abstrakte modalpartikler har mange oversættelsesækvivalenter, betyder ikke, at de andre adverbieklasser har meget få ækvivalenter. Men de kommer ikke fra alle andre klasser, som hos modalpartiklerne. F.eks. er det epistemiske *måske* blevet oversat med *võibolla, ehk, vist, vahest, äkki, siis, -gi*. De fem første betyder også

måske på estisk, med forskellige afskygninger. De er synonymmer – og synonymerne betyder aldrig 100% det samme. Måske kunne man sige, at i oversættelsen (i en god oversættelse) er ækvivalenten originalens synonym. Den betyder det samme, men alligevel ikke helt.

De to sidste ækvivalenter her, *siis*, og *-gi*, er de estiske modparter til de danske modalpartikler. De forekom i oversættelsen af Bodil Wamberg's Christian den IV:

- *Har de herrer rigsråder måske reageret med den vrede, man skulle forvente [...]?*
- *Kas selline oli siis pahameel, millega riiginõukogu pidanuks ootuspäraselt reageerima [...]?*
- *Var Danmark måske ikke i sin gode ret til at dominere handelen i Østersøen?*
- *Kas siis Taanil polnudki õigust valitseda Läänemere kaubanduse üle?*

Siis er tydeligt brugt modalt i disse sætninger, den henviser ikke til en konkret tid eller situation, men til det, at vores forventninger ikke blev imødekommet. I den første sætning bliver den ledsaget af konditionalformen *pidanuks* (*skulle have (reageret)*). Tilsammen er de brugt til at videregive modaliseringen, som *måske* bar i originalen. I den anden sætning støtter *siis* og *-gi* hinanden og fungerer nærmest som *måske* i originalen.

I alle andre tilfælde blev *måske* oversat med et epistemisk adverbium. Da de epistemiske adverbier har en ret konkret betydning, bliver de oftest oversat med en epistemisk ækvivalent. For eksempel havde *selvfølgelig* de følgende ækvivalenter: *loomulikult, muidugi, mõistagi, iseenesestmõistetavalt*. De er alle sammen epistemiske. Ikke alle epistemiske adverbier har mange synonymiske ækvivalenter. F.eks blev *sikkert* altid oversat med *kindlasti*, og *åbenbart* altid med *ilmselt*.

Et af de mest brugte konnektive adverbier, *alligevel*, er blevet oversat med *siiski, ikkagi, sellegipoolest, ühtlasi, niikuinii, kummatigi, ikka, ometigi*. *Alligevel* selv kan både fungere konnektivt og ikke konnektivt, men den primære brug er konnektiv: der skabes et holdningstilkendegivende modsætningsforhold til det foregående. Alle ækvivalenterne har det samme egenskab. *Endda* bliver oversat med *isegi, veel, pealegi, koguni, -gi*. Det abstrakte *-gi* kan bruges til næsten hvad som helst. Alle andre oversættelsesækvivalenter her er konnektive. Som vi kan se, betyder den relativt større abstraktionsgrad hos konnektive adverbier sammenlignet med de epistemiske

ikke, at deres oversættelsesækvivalenter ville være af mere tilfældig art.

Det samme gælder de understregende adverbier. De understregende adverbier er mange og deres egenskaber er ikke så ens som hos de andre klasser. Alligevel bliver de fleste adverbier her kun eller næsten kun oversat med andre understregende adverbier: *bare* blev oversat med *lihtsalt*, *vaid*, *ainult*, *vabalt*, *ka*, disse ækvivalenter undtagen *ka* er synonyme til *bare*. *Ka* er understregende. *Forresten* blev oversat med *muide*; *faktisk* med *tegelikult*, *õigupoolest*, *-gi*. Disse ækvivalenter er understregende, det er også *-gi*, når den er sat på et substantiv.

Jeg havde forventet, at de understregende adverbier havde en bredere vifte af ækvivalenter end de andre klasser, undtagen modalpartiklerne. Både fordi de selv er en stor klasse og rummer meget forskelligt, og fordi de er af ret abstrakt natur. Men som materialet viser, er dette ikke tilfældet. Nogle flere eksempler: *ellers* bliver oversat med *muidugi*, *muidu*, *ju*, *just*, *siis*; *overhovedet* med *üleüldse*, *üldsegi*, *üldse*, *siiski*, *-gi*; *slet* med *üldse*, *-gi*, *sugugi*, *hoopis*. *Selv* bliver oversat med *isegi*, *-gi*, *ka*, *koguni*; og *simpelthen* med *lihtsalt*. Alle ækvivalenter er understregende, eller svarer til modalpartiklerne.

Så materialet viser, at modale adverbier af alle klasser undtagen modalpartikler bliver overvejende oversat med et adverbium af den samme klasse, eller med et adverbium, som svarer til modalpartiklerne. Modalpartiklerne derimod kan oversættes med modale adverbier fra alle klasser.

5.2 Kvalitativ analyse

Vi har i det foregående set, hvordan adverbierne opførte sig i oversættelsen statistisk set. Nu skal vi undersøge, hvilken indflydelse de forskellige oversættelsesstrategier har haft på nogle af de undersøgte tekster. Jeg skal frembringe nogle konkrete teksteksempler fra originalerne og fra oversættelserne og pege på, hvad oversætterens valg har betydet for teksten. Der er igen kun tale om de undersøgte 20 sider i hver bog, og ikke hele oversættelsen. Det kan ikke udelukkes, at de sider ikke er de mest karakteristiske for hele oversættelsen.

Vi har allerede set lidt på, hvilken rolle de modale adverbier spiller i en skønlitterær tekst. De er et vigtigt element i forfatterens stil. De kan gøre teksten tvivlende, enighedssøgende, give skjulte kommentar eller direkte vurderinger, videregive talesproglighed og skabe fortrolighed mellem forfatteren og læseren. Kold saglighed

forsvinder, så snart man begynder at bruge modale adverbier. Ved ikke at bruge dem, kan man skabe en stemning af nærmest videnskabelig observation, distance. Eller også kan fraværet af modale adverbier være med til at skabe en illusion af virkelighed, selv om man snakker om de mest umulige ting.

Opfattelsen af disse virkninger er naturligvis subjektiv, hver læser og oversætter kan fortolke forfatterens intentioner forskelligt. Stemningen i originalen skal alligevel bevares i oversættelsen i så høj grad som muligt. Det er ikke ensbetydende med, at de modale adverbier altid skal oversættes præcis sådan som de står i originalerne. Dette er umuligt allerede fordi der ikke altid findes en god oversættelsesækvivalent, sprogenes muligheder er forskellige. Et eksempel fra Tove Ditlevsens “Barndommens gade”:

- *Så siger Lisa: der er **sgu altså** ingen mening i, at det altid er mig der skal hugge.* (s. 61)
- *Siis ütleb Lisa: Neetud, sel pole mingit mõtet, et alati pean mina näppama.* (s. 56)

Adverbierne går tabt, fordi der ikke findes en ækvivalent i estisk. Oversætteren forsøger at videregive modaliseringen ved at sætte ordet *pole* (*er ingen*) i kursiv, det vil sige ved at bruge intonation til fremhævelse. Det andet middel er bandeordet *neetud*, som giver sætningen den stilistiske egenskab af gadesprog, som modale adverbier giver originalen.

Men også når det er muligt at oversætte de modale adverbier, er det ikke altid hensigtsmæssigt. Det har vi allerede haft et eksempel på i indledningen: det ville ikke lyde stilistisk godt at at oversætte *Man må da også nok forestille sig...* med *Võib ju ka küll ette kujutada...*¹⁶. Oversætteren skal finde en balance, sådan at originalens stil bevares og oversættelsen samtidig fungerer godt på målsproget.

Oversættelsen et et kompleks af mange forskellige valg. Hvor godt originalen videregives og hvordan oversættelsen fungerer som en ny, selvstændig tekst, afhænger af utallige valg, oversætteren gør sig. Modale adverbier er kun en lille del af hele komplekset; hvordan de bliver oversat er kun én karakteristika af mange, som afgør, hvad det er for en tekst oversætteren producerer. Om teksten får liv, om den fungerer godt på målsproget, om den er tro mod originalen eller ej. Når vi i det følgende ser på, hvilken indflydelse forskellige oversættelser af modale adverbier har haft på teksten, betyder det selvfølgelig ikke, at det er de modale adverbier alene, som afgør, hvilket

¹⁶Fra Thorkild Hansens Det Lykkelige Arabien, mit oversættelseseksempel, se indledningen.

indtryk læseren får af teksten. Vi ser kun på et led i en større helhed.

Oversættelse af modale adverbier kan være tro mod originalen, selv om den kvantitative analyse viser en relativ ubalance. Det er nødvendigt, at oversætteren forstår forfatterens stil, kan se og videregive det vigtige.

Ib Michael skaber i sin roman Prins en fantasiverden, hvor der ikke er brug for at markere sandsynlighed, for alt er sandt, selv om det ikke er sandsynligt. Beskeden modalisering er med til at skabe en ny virkelighed. I oversættelsen af Ib Michaels Prins kommer der forholdsvis mange nye adverbier til, sammenlignet med hvor få forfatteren selv bruger. Men disse havner på steder, hvor forfatteren også selv bruger dem friere end ellers, nemlig i dialogen. Så de nye adverbier, der kommer til i oversættelsen, er i overensstemmelse med forfatterens egen brug af modale adverbier. For eksempel i det følgende tekststykke fra 'Prins', hvor lille Malte står på kirkegården ved sømandens grav:

Denne gang er det Oda, der rykker i ham.

*–Kom **så**, eller vil du stå hér resten af dagen?*

Malte ignorerer ordene. På stenen er indhugget en kileformet skrift [...].

–Hvad står der, Oda?

Hun studser. –Kan du ikke læse?

Malte skraber i grusbelægningen med skosnuderne. –Næh...[...]

*–Du går **da** i skole?*

–Ja. (s. 57)

Dette tekststykke bliver oversat til følgende, med et par modale adverbier mere end der er i originalen:

Seekord on Oda see, kes poissi sikutab.

*–Tule **nüüd**, vői kavatsed sa siin kogu ülejäänud päeva seista?*

Malte eirab sõnu. Kivisse on raiutud kiilkirjas tekst [...].

–Mis seal seisab, Oda?

*Tüdruk on hämmelduses. –Kas sa **siis** lugeda ei oska?*

Malte kraabib kinganinadega kruusakatet. –Äk-ää...[...]

*–Sa käid **ju ometi** koolis?*

–Jah. (s. 46)

De nye modale adverbier forstyrrer ikke stilen, tværtimod, de gør replikkerne flydende og mundrette på estisk.

Den af vores forfattere, som brugte færrest modale adverbier, var Solvej Balle i Ifølge loven. Hendes tekst er meget kold, observerende, den beskriver nøje, hvad hovedpersonen gør og tænker, til mindste detalje. Der mangler enhver indblanding fra forfatterens side. Hun er som et øje, som registrerer, hvad der foregår, men kommenterer ikke.

Derfor bruger Solvej Balle ekstremt få modale adverbier. Hun vil ikke udtrykke holdning til noget som helst, teksten skal nærmest være steril for holdninger. I oversættelsen er der kommet dobbelt så mange nye adverbier til, som der var i originalen: nemlig 10. Dette er et beskedent antal, men de har en indflydelse på teksten, som ikke var der i originalen. Et par eksempler:

- *Hun plejede at handle i en nærliggende forretning med sene lukketider eller spadsere omkring i de omkringliggende gader.* (s. 63-64)
- *Tavaliselt käis ta tegemas sisseoste ühes lähedallasuvas kaupluses, mis hilja suleti, või **lihtsalt** ümberkaudsetel tänavatel jalutamas.* (s. 54)
- *Hun vidste ikke længere, hvad hun søgte.* (s. 66)
- *Ta ei teadnud **ju** enam, mida ta otsis.* (s. 57)

I den første sætning kommer der et *bare* til, i den anden sætning et *jo*. I den slags oversættelse går forfatterens helt 'nøgne' effekt tabt. De steder er dog så få i oversættelsen, at det ikke har stor indflydelse på læserens opfattelse af teksten.

Det kan man ikke sige om oversættelsen af Maria Helleberg. Vi har allerede set, at der gik rigtig mange modale adverbier tabt i oversættelsen af hendes roman Valeria, og at der samtidig kom et meget stort antal adverbier til. Når der i den danske original var 91 modale adverbier, var der i den estiske oversættelse hele 153. Den slags 'rundhåndet' oversættelsesstrategi resulterer i en tekst, som undertiden går ret langt væk fra originalen. Men ændringen virker ikke nødvendigvis på en dårlig måde. Et par eksempler:

Tilbage var Valeria, uden bånd, men også uden værdighed. Og jeg forstod, at han længe havde levet på samme måde, og levet godt. (s. 58)

Dette tekststykke bliver oversat sådan:

*Alles jäi **lihtsalt** Valeria, köidikutest vaba ja **paraku** ka väarikuseta. Mõistsin, et Sulla oli **juba** kaua nõndaviisi elanud, ja mitte **just** halvasti.*
(s. 60-61)

De nye adverbier kunne lyde omtrent sådan på dansk: *bare, desværre, allerede, just*. Eller et andet eksempel sammen med oversættelsen:

- *Jeg håbede at han kunne mærke at jeg var enig, men var det almindeligt, antageligt at sige den slags?* (s. 58)
- *Lootsin, et ta ei märka, et ka minul on samaalaadne tahtmine, kuid juurdlesin **ühtlasi** ka selle kallal, kas **tõesti** sääraseid asju nii avalikult öeldaksegi?* (s. 61)

De nye er noget i retning af *ligeledes, virkelig* og partiklen *-gi*. Denne oversættelse er ikke i direkte modsætning med Maria Hellebergs stil, også hun bruger mange modale adverbier. Romanen er en passionsfyldt kærlighedshistorie med historiske kulisser. Det, som sker i oversættelsen, er at lethed af denne genre bliver understreget endnu mere i teksten, de mange modale adverbier har karakter af trivialisering. Oversætterens valg har klart indflydelse på læserens opfattelse af teksten. Men læseren bliver næppe skuffet, oversættelsen er sandsynligvis i god overensstemmelse med læserens forventninger til bogen.

Noget lignende sker der i oversættelsen af Bodil Wamberg's *Christian IV – En mand under indflydelse*. De mange nye modale adverbier, som kommer til i oversættelsen overdriver originalens stil, hvad angår adverbial modalisering af teksten – dog ikke i så høj grad som hos Helleberg. Men her har denne overdrivelse ikke karakter af trivialisering. Det skaber større spænding og emotionalitet i teksten. Både måden, hvorpå de adverbier, som var i teksten i forvejen, bliver oversat, og de nye, som bliver tilføjede af oversætterens, gør teksten mere 'saftig', oversætterens kan godt lide dobbelt understregelse.

- *Havde han, trods sin ungdommelige hang til overdrivelse, **alligevel** ret i hovedsagen: at Sverige var en ond og farlig nabo [...].* (s. 58)
- *Hoolimata oma nooruslikust kalduvusest liialduste poole oli tal **ju ikkagi** õigus peamises: et Rootsi oli halb ja ohtlik naaber [...].* (s. 51)
- *Men det falder i øjnene, at en del af aktiviteten efterhånden blev til travlhed for travlhedens egen skyld.* (s. 68)
- ***Ometigi** torkab silma, et teatud osa tema tegutsemisest paistab tagantjärele ruttamisena ruttamise enda nimel.* (s. 60)
- *I Sverige gik det rygte, at det var ham, der stod bag Christians krigsvilje.* (s. 70)

- *Rootsis liikus kuuldus, et **nimelt** tema seisabki Christiani sõjakuse taga.*
(s. 61)

Alligevel bliver oversat med *ju ikkagi*, mens *ikkagi* allerede selv indeholder en forstærkende *-gi*. I stedet for konjunktionen *men*, som også virker modalt her i teksten, fordi den fremhæver modsætninger, er der *ometigi*, igen et ret stærkt modalt adverbium, som indeholder en *-gi*. I det sidste eksempel bliver der tilføjet *nimelt*, *nemlig*, og igen et *-gi*. Det er selvfølgelig ikke ved enhver lejlighed, at oversætteren gør sådan. Men det overordende indtryk af teksten var, at oversætteren har forstærket forfatterens holdningsmarkering.

De estiske læsere af Helle Helles bog *Hus og hjem* fik noget ret anderledes at læse end de danske. Da jeg selv læste *Hus og hjem*, tænkte jeg, at den kunne bruges som lærebog i dansk talesprog for begyndere. Helle Helle er meget lidenskabsløs, hun beskriver hverdagens små handlinger. En stor del af bogen består af dialog. Den er enkel, mundret, almindelig. Den indeholder mange modalpartikler, som især er karakteristiske for talesproget, men også mange understregende adverbier. De fleste modale adverbier, Helle Helle bruger, ligger i dialogerne. I oversættelsen går over halvdelen af modalpartiklerne tabt og ligeledes næsten halvdelen af de understregende adverbier. Især modalpartiklerne er svære at oversætte til estisk og undertiden er det umuligt. Så det er forståeligt, at tabet er stort. Men der bliver heller ikke kompenseret andre steder. Man får det indtryk, at man her har oversat talesproget med skriftsprog. Nogle eksempler:

- *Hvor længe har du **så** studeret, Anders?* (s. 50)
- *Kui kaua sa, Anders, oled õppinud?* (s. 53)
- *Vi kan **da lige** gå over og se på dem, siger Svend og rejser sig.* (s. 51)
- *Võiksime neid vaatama minna, lausub Svend ja tõuseb püsti.* (s. 53)
- *Jeg kan **altså** ikke huske ham, Anne.* (s. 52)
- *Ma ei suuda teda kuidagi meenutada, Anne.* (s. 54)
- *Han viker flink nok. – Jo. Jamen, det er han **da sikkert også**.* (s. 53)
- *Ta paistab meeldiv olevat. – Jah, seda ta on.* (s. 55)

Det er selvfølgelig ikke kun en omhyggelig oversættelse af modale adverbier, som bevarer talesproglighed. Men det, at adverbierne går tabt, er et symptom på, at der kan være sket noget med hele teksten. For en læser, som forstår estisk, er det

tydeligt, at sætningerne i eksemplerne ikke lægger meget vægt på at lyde som dagligdags talesprog. Man kan finde mange skriftsproglige og skønlitterære 'kunstuddryk' i oversættelsen, som man ikke bruger i talesproget: *vestlesin, kätleme, suurepärased road, oh, ei!, tuhat tänu*, som er oversættelser af de danske *snakkede, vi giver hinanden hånden, dejlig mad, åh, nej!, tusind tak*. Mere talesprogligt ville lyde: *rääkisin, surume kätt, väga hea toit, ära räägi! suur aitäh*. At slette de modale adverbier er et led i oversætterens strategi at skabe en 'litterær' tekst.

Også i oversættelserne af Johannes V. Jensen og Svend Åge Madsen går mange modale adverbier tabt, henholdsvis ca. en tredjedel og en fjerdedel. Men man kan ikke mærke, at det ville ændre tekstens natur som hos Helle Helle. Der bliver kompenseret med nye adverbier andre steder og hvad angår adverbial modalitet, er det overordnede indtryk det samme som i originalen.

Villy Sørensen bruger mange modalpartikler (næsten halvdelen af hans modale adverbier er modalpartikler). *Jo* og *nok* er hans særlige favoritter. I oversættelsen kommer der mange nye adverbier til – 34, selv om der ikke er særlig mange tabte at kompensere for. Men det betyder ikke, at der kommer en ubalance i oversættelsen, man kan ikke engang sige, at noget havde ændret sig ved stilen. 13 af de 34 nye er *-gi*, som er en meget 'blød' måde at modalisere teksten på og meget anvendt i de estiske tekster, som vi allerede har set (i afsnit 5.1). De mest brugte af de andre nye adverbier er *küll, juba, just, ikka* og *lausa*, som stemmer meget godt overens med Villy Sørensens stil og ikke bryder den. Resultatet er en oversættelse, som er mere modaliseret end originalen, men har gjort det diskret og videregiver forfatterens måde at tale på. Et eksempel fra Villy Sørensen, hvor Balder taler til Loke:

– *Hvordan tror du, det ender?*

– *Det? Alting ender med enden. Men du kan **jo** spørge din far Odin, han ved **jo** alt hvad der siden skal ske.*

Loke sagde højt, hvad han selv havde tænkt. Odin vidste alt. Et øjeblik prøvede Balder at trøste sig med det.

*Men hvis Odin vidste at det var enden, hvorfor gjorde han da ikke noget for at afværge den? Hvorfor lod han **blot** ulven vokse som en voksende fare?*

Men hvis han ikke vidste det.. Så vidste Odin ikke alt, og hvad var han så for en gud?

Men **naturligvis** vidste Odin alt, og når han ikke gjorde noget for at afværge at det skulle ende så galt, var det fordi det — ikke skulle ende så galt. Det var **bare** ham, Balder, der så syner. (s. 50-51)

Og oversættelsen:

“Kuidas see sinu arvates lõpeb?”

“See? Kõik lõpeb lõpuga. Aga küsi **parem** oma isalt Odinilt, tema teab **ju** kõike, mis edaspidi juhtub. “

Loke ütles valjusti välja, mida Balder ise oli mõtelnud. Odin teab kõike. Ühe hetke proovis Balder sellest lohutust leida.

Aga kui Odin teab, et see on lõpp, miks ta siis ei tee midagi selle ärahoidmiseks? Mispärast laseb ta hundil kui kasvaval hädaohul **muudkui** kasvada?

Aga kui Odin seda ei tea... Siis ei tea Odin kõike, ja mis jumal ta sel juhul on?

Aga **loomulikult** teab Odin kõike, ja kui ta selle vältimiseks midagi ette ei võta, et kõik nii halvasti lõpeb, siis sellepärast, et — see **ehk** ei lõpegi nii halvasti. **Ainult** tema, Balder, näeb nägemusi. (s. 39-49)

De to nye adverbier i dette eksempel – *ehk (måske)* og *-gi* – ændrer ikke på Willy Sørensens stil, selvom de her ændrer lidt på meningen i sætningen – der står noget i retningen af *måske ikke skulle ende så galt alligevel...* i stedet for – *ikke skulle ende så galt...* Det estiske *-gi* er dog meget svagere end *alligevel* og *ehk* er svagere end *måske*, så mit tilbageoversætningsforsøg er ikke godt. Nogle andre eksempler på hvordan oversætteren lægger nye adverbier til i teksten:

- Nu havde Tyr kun én arm – ligesom i hans drøm! (s. 57)
- Nüüd **oligi** Tyril ainult üks käsi – täpselt nii nagu tema unenäos! (s. 51)
- Han fnøs: hvis Loke nægtede at samarbejde, så viste han sig som den jætte han var. (s. 67)
- Too nohises: kui Loke keeldub koostööst, siis näitab ta end hiiuna, kes ta **ju oligi**. (s. 52)
- Og da det blev helt lyst, så han at det ikke var en bakke, men en jætte der lå og sov og snorkede, – så var det de havde hørt. (s. 71)
- Ja kui läks päris valgeks, nägi ta, et tegemist polnud**ki** mäega, vaid hiiuga, kes magas ja norskas – nii et **hoopis** seda olid nad **siis** kuulnud. (s. 55)

-gi svarer nærmest til en understregende *også*, men er en meget svag modalisering. Når jeg sammenligner de ovenstående eksempler med teksten overfor, synes jeg ikke, at der er nogen modsætning mellem forfatterens og oversætterens tekst stilmæssigt. Oversættelsen fungerer godt på estisk.

Selv om denne opgave handler om oversættelse fra dansk til estisk, vil jeg tale om, hvad der sker i én oversættelse fra estisk til dansk, fordi det er et godt eksempel på, hvilken indflydelse oversættelse kan have på teksten. Som allerede nævnt, har Jaan Kross et ekstraordinært bredt ordforråd af de modale adverbier. Det betyder, at han bruger mange adverbier, som ikke er de mest almindelige og som derfor er stilistisk farvede: *muidugimõista*, *iseäranis*, *ülepea*, *tõttõelda*, *niiütelda*, *muidugiteada* osv. Han skriver en historisk roman, handlingen foregår i starten af 1800-tallet og vi læser hovedpersonens dagbog. Modale adverbier har blandt andet været forfatterens middel til at skabe en tekst, som lyder gammeldags. Jegpersonen er en halvuddannet bondesøn, som er meget forsigtig med alt hvad han siger – både fordi uddannelsen har givet ham evnen til at tvivle, og fordi den usystematiske og mangelfulde (ud)dannelse giver ham en følelse af utilstrækkelighed. Derfor bruger han rigtig mange modale adverbier.

Dette særlige gammeldags stiltræk går i stor udstrækning tabt i oversættelsen. Oversætteren har enten slettet adverbierne eller valgt at bruge helt almindelige ækvivalenter.

- See oli **muidugiteada** pentsik. (s. 56)
- Det var **naturligvis** løjerligt. (s. 68)
- Aga kuskohas ja mis oludes kirjade kirjutaja viibis, sellest ei lausunud need kirjad **endastmõista** sõnagi. (s. 79)
- Men hvor og under hvilke omstændigheder brevskriverne befandt sig, det fremgik ikke med ét ord af disse breve. (s. 96)
- See peab neil **ilmsesti** keelatud olema. (s. 80)
- Der er dem **åbenbart** forbudt. (s. 96)
- Sest teisiti ei ole härra Timotheus von Bocki puhul **ülepea** mõeldav! (s. 85)
- Andet ville man **slet** ikke kunne forestille sig, når det drejer sig om hr. Timotheus von Bock! (s. 102)

Det er tvivlsomt, om det overhovedet havde været muligt at skabe en tilsvarende effekt på dansk. Hvert sprog har sine egne stilistiske muligheder, som ikke altid kan overføres til et andet sprog på en tilsvarende måde.

Som vi kunne se, kan det, hvordan de modale adverbier bliver oversat eller ikke oversat, have stor indflydelse på teksten. Om man sletter modale adverbier eller sætter nye til, behøver ikke i sig selv være et tegn på hverken omhyggelighed eller uopmærksomhed. En tekst, hvor oversætterens strategi har været at øge den adverbielle modalitet, kan både virke helt naturlig og overdreven. At en stor del af adverbierne ikke bliver oversat, kan helt ændre tekstens virkning på målsproget, men behøver ikke at gøre det. Også *hvordan* man oversætter adverbier, hvilke ækvivalenter man vælger at bruge eller har til rådighed på målsproget, kan gøre en forskel.

Det, som disse resultater først og fremmest siger, er at oversætteren må være meget opmærksom på de 'små ord'. De har en større rolle i teksten, end man umiddelbart kunne tro. Men der kan ikke gives konkrete retningslinjer for deres oversættelse. Oversætteren må finde ud af, hvilken rolle de har i teksten, og prøve at videregive denne virkning – om det så er med flere eller færre modale adverbier eller med andre midler.

6 Diskussion

Vi har i det foregående set, hvor problematisk det kan være at oversætte modale adverbier fra dansk til estisk. De er så ustabile, at man skulle tro, at det er meget vanskeligt at oversætte imellem de to spog. Så det er på tide at nævne, at estisk og dansk ligner hinanden relativt meget, hvad angår de modale adverbier i sproget. Der findes sprog, som ordner og bruger de grammatiske midler på en helt anden måde og ikke har mange adverbier i det hele taget. For eksempel er adverbierne i klassisk kinesisk en meget sjælden ordklasse (Bisang 1998). Der er ikke brug for dem, fordi betydningen i sproget er fordelt på en anden måde. Man kan på ingen måde sige, at sproget er fattigt af den grund.¹⁷

At estisk og dansk ligner hinanden relativt meget på det punkt – når man ser bort fra de danske modalpartikler – har været forbundet med indflydelse af en Latin-inspireret skriftkultur, som har haft stor indflydelse på alle Europas skriftsprog (Ramat & Ricca 1998: 244, Kortmann 1998: 471-475). Denne kultur bruger sætningsadverbier, derunder modale adverbier, for at nuancere argumentation, for at skabe logiske bånd mellem sætningerne. Adverbierne er også vigtige retoriske midler. Så set fra et sprogtypologisk perspektiv, burde vanskelighederne i oversættelse fra dansk til estisk være relativt små, sammenlignet med ikke-europæiske sprog. At dansk er et indoeuropæisk sprog og estisk finsk-ugrisk, spiller ikke så vigtig rolle her.

Alligevel har sproget indflydelse på oversætterens muligheder. Det kan være, at estisk generelt bedre lader sig modalisere og at modalisering er mindre iøjnefaldende, mindre 'markeret' og mere almindelig end på dansk. Det estiske ordforråd af modale adverbier kan også være større end det danske – der blev brugt 80 forskellige modale adverbier på de 80 siders estiske originaltekster mod de 73 forskellige på de 200 siders danske originaltekster. Materialet, som er med i denne opgave, er ikke tilstrækkeligt til at drage nogen konklusion på de punkter.

De adverbier, som er det største problem for oversætteren, og de mest karakteristiske for det danske system af modale adverbier, er modalpartiklerne. Modalpartiklerne er talesproglige, derfor kan de ikke være et resultat af indflydelse af den fælles europæiske skriftkultur. De mangler som en tydelig afgrænset klasse i estisk, men der er nogle adverbier, som meget hyppigt bruges som deres ækvivalenter i

¹⁷I moderne kinesisk er adverbierne derimod mere udbredte, formentlig pga. den indflydelse oversættelserne fra de europæiske sprog har haft (Bisang 1998).

oversættelse og som derfor åbenbart bedst viderefører modalpartiklernes betydning og funktion.

Hvis de estiske tekster bruger generelt mere adverbial modalisering end de danske, kan det skyldes, at en meget vigtig klasse af de danske adverbier, modalpartiklerne, er talesproglige. De er meget brugte i skønlitteratur, men denne talesproglighed kan alligevel være en begrænsning for deres forekomst i skriftsproget. De tilsvarende estiske adverbier, som oftest blev brugt til at oversætte modalpartiklerne – *-gi, ju, küll, küllap, nii, siis, ometi* – kan bruges lige godt på skrift- og på talesprog. Både de danske modalpartikler og deres estiske ækvivalenter er 'lette', abstrakte og ikke særlig betydningstunge. Når den slags 'let' modalisering til en vis grad er begrænset i dansk (af talesproglighed) og ikke begrænset i estisk, kan dette resultere i, at de estiske tekster kan være mere modaliserede end de danske.

Dette er kun en antagelse, som denne opgave tyder på, men ikke kan bevise. Det er også muligt, at man har undervurderet modalpartiklernes rolle i skriftsproget i dansk grammatik. Modalpartiklerne har almindeligvis været behandlet som talesproglige ord. De tyske modalpartikler ligner de danske i høj grad. Når de i tysk stilistik traditionelt har været betragtet som overflødige og som at kendetegne 'dårlig stil' (pga. redundans), har man vist, at f.eks. Goethe, Mann og Kafka i deres tekster ikke har været tilbageholdende med dem (Weydt 1969). Weydt påstår direkte, at uden modalpartiklerne kan det ikke lade sig gøre at skrive i god stil på tysk: de giver stilen livlighed, elegance, gør den flydende og naturlig (1969: 83-84). Så det er muligt, at også de danske modalpartiklers rolle i skriftsproget kan have været undervurderet. Analysen i denne opgave bekræfter, at deres rolle i de tekster, som der blev set på, ikke var ringe eller tilfældig.

Også de fleste af de 'estiske modalpartikler', *-gi, ju, küll, nii, siis*, er blandt de hyppigste talesproglige partikler, nemlig i den gruppe, som hedder tekstpartikler (Hennoste 2000: 1796-1806)¹⁸. Dette betyder ikke, at deres brug i skriftsproget ville være begrænset af deres talesproglighed.

Denne opgave har vist, at der findes en gruppe af de estiske modale adverbier, som svarer i deres funktion i høj grad til de danske modalpartikler – 'de estiske

¹⁸Tekstpartikler er hos Hennoste de talesproglige partikler, som ikke kan stå alene som en ytring (i modsætning til de partikler, som alene kan udgøre en ytring). Vore partikler tilhører de frit bevægelige tekstpartikler (som ikke obligatorisk står i begyndelsen eller slutningen af en sætning, s.1803-1806).

modalpartikler' *-gi, ju, küll, küllap, nii, siis, ometi*. De er ikke så tydeligt afgrænset som klasse som de danske modalpartikler, fordi i dansk kan modalpartiklerne også formelt udskilles: de optræder i tryksvag position i sætningsskemaets nexusadverbialfelt (Harder 1975). Man kan ikke skelne disse adverbier formelt i estisk. Men denne opgave har vist, at der findes en gruppe adverbier i estisk, som i høj grad svarer til de danske modalpartikler, så i princippet burde situationen, hvor oversætterten helt mangler oversættelsesmulighed for en dansk modalpartikel pga. mangel på en tilsvarende ordklasse i estisk, være sjælden. Disse 7 estiske adverbier er meget ofte brugte oversættelsesækvivalenter til de danske modalpartikler og de danner ca. halvdelen af de nye adverbier, som kom til i de estiske oversættelser. Så modalpartiklerne er ikke kun noget et par germanske sprog har. Tilsvarende småord findes også i et ubeslægtet sprog som estisk. Det er muligt, at dette skyldes indflydelse fra de germanske sprog.

Modalpartiklerne udgjorde ca. 40% af de modale adverbier i de danske tekster, og ca. en tredjedel af dem gik tabt i oversættelsen. Denne store ustabilitet skyldes partiklernes abstrakte natur. Resultaterne har vist, at jo højere abstrakthedsgraden af adverbier er, desto flere går der tabt.

Det fremgår af resultaterne, at de modale adverbier kan lægges på en skala af abstrakthed omtrent på følgende måde: de vurderende adverbier er mest konkrete og modalpartiklerne er mest abstrakte. Deraf afhænger, hvor stabile eller ustabile de er i oversættelsen.

modalpartiklerne < understeregende adv. < konnektive adv. < epistemiske adv. < vurderende adv.

I vores tekster gik lidt over 20% af alle modale adverbier tabt. For sammenligning kan en studie nævnes, hvor der blev set på adverbialer i oversættelser af skønlitteratur fra engelsk til svensk (Lindquist 1989). 4% af alle adverbialer gik tabt. Dette tal rummer både de modale adverbier og de meget hyppigere konkrete tids-, steds- og mådesadverbialer¹⁹. Det vil sige, at adverbier og adverbialer med konkret betydning er meget mere stabile i oversættelsen end de abstrakte modale adverbier.

¹⁹Lindquist så kun på arbejde af erfarne oversættere. I gennemsnit fandt han 2.21 adverbialer/pr. sætning, så andelen af de modale adverbier var antageligvis meget lille (jeg fandt i gennemsnit 3,3 modale adverbier pr. side). Han nævnte ikke, at nogle adverbialer var kommet til i oversættelsen, sandsynligvis sker det så sjældent med adverbialer med konkret betydning, at han ikke lagde mærke til denne mulighed.

Selv om modalpartiklerne skiller sig ud fra de andre modale adverbier på mange måder, er der alligevel tydelige bånd mellem dem og de andre klasser. Partiklerne kan nemlig oversættes med modale adverbier fra alle andre klasser, afhængig af konteksten. Adverbierne i de andre klasser bliver fortrinsvis oversat med en ækvivalent fra den samme klasse – eller ved hjælp af de abstrakte 'estiske modalpartikler'. Så modalpartiklerne kan godt behandles sammen med andre modale adverbier, som jeg har gjort i denne opgave.

De modale adverbier er et grammatikaliseret udtryk for modalitet. De udtrykker talerens eller skriverens holdning til det sagte. Det vil sige, at de modale adverbier ikke er en del af sætningens propositionelle indhold – man kunne tage dem ud af sætningen og den ville bevare sit indhold, men holdningen og den stilistiske afskygning, adverbiet havde givet, ville være tabt²⁰. Så de modale adverbier er ikke så meget en del af *hvad* man siger, som af *hvordan* man siger noget.

De modale adverbier ligger midtvejs på modalitetens grammatikaliseringsskala, hvor modi er de mest grammatikaliserede og de leksikalske midler er ikke grammatikaliserede:

modi < modalverber < enklitiske adverbier < modale adverbier < syntaktiske midler < leksikalske midler

Højt grammatikaliserede modi i estisk kan dårligt lade sig oversætte til dansk, deres betydning skal videregives med andre midler, da der ikke findes konditionalis, kvotativ eller iussiv i dansk. Ugrammatikaliseret holdning, som videregives ved ordvalg, kan oftest godt oversættes, så længe der er tale om noget, der findes i begge kulturer og som der derfor findes ord for. F.eks. kan man sige enten *hund* eller *køter*, holdningen ligger i ordvalget. Ækvivalenterne kunne være *koer* og *krants*.

Modale adverbier ligger midt på denne skala. De er halvgrammatiske. Dette grammatikaliseringstrin spiller sandsynligvis en stor rolle i, hvorfor de modale adverbier er så ustabile i oversættelsen. Jo mere grammatisk en betydning er, desto sværere er det at videregive den på et andet sprog, som ordner og bruger de grammatiske midler på en anden måde.

Oversætteren har mange muligheder for, hvordan han vælger at oversætte en tekst. Om man vil nøje følge forfatterens stil, være så tro mod originalen som det er

²⁰Som vi har set hos Solvej Balle, kan forfatteren også bruge de modale adverbier ved ikke at bruge dem.

muligt på det pågældende sprog, eller om man vil lave lidt om på værket efter sin egen smag eller personlige stil. Man kan også ændre noget med henblik på det man tror læseren kunne forvente. Oversætteren kan også helt ubevidst komme med et resultat, som er helt forskelligt fra originalen, pga. manglende analyse eller sprogkundskab.

Der er uendelig mange ting, oversætteren hele tiden bør lægge mærke til. En af dem er de modale adverbier. Vi har set, hvor forskelligt man kan oversætte dem, og at der ikke er noget der hedder rigtigt og forkert. Det er ikke nødvendigvis sådan, at en præcis oversættelse af modale adverbier fungerer godt på målsproget og en upræcis oversættelse fungerer dårligt. En lignende strategi – f.eks. at tilføje oversættelsen mange nye adverbier, kan have meget forskellige resultater for teksten.

Hvilken karakter oversættelsen har, afhænger i høj grad af, om oversætteren indser, hvilken betydning de forskellige elementer har i forfatterens tekst. Oversætteren bør være klar over, hvad de virkemidler forfatteren bruger er, hvordan han bruger dem og til hvilket formål.

Jeg vil her også gerne påpege et problem i analysen. En svaghed – som imidlertid er umulig at undgå ved semantisk analyse – er subjektivitet. Det er sommetider muligt både at læse det samme adverbium som at være modalt og ikke modalt. For eksempel læste jeg den følgende sætning af Villy Sørensen først uden at have lagt tryk på *da* og opfattede det modalt:

– *Men hvis Odin vidste at det var enden, hvorfor gjorde han **da** ikke noget for at afværge den?* (s. 50)

Det kunne have været oversat med *ometi*. Da jeg læste sætningen for anden gang, opfattede jeg dette *da* som at have tryk og en konkret betydning: i det tilfælde. Oversætteren har valgt at give en ligeså tvetydig ækvivalent:

– *Aga kui Odin teab, et see on lõpp, miks ta **siis** ei tee midagi selle ärahoidmiseks?* (s. 40)

Dette *siis* kunne både markere, at Balders – og vores forventninger ikke bliver imødekommet, men det kan også have en konkret betydning: i det tilfælde. Da jeg blev klar over, at der er et tvivlsmoment, tog jeg ikke adverbiet med i analysen. Det gælder også det ovenstående *da*.

7 Konklusion

Det teoretiske grundlag for denne opgave blev dannet af en bred modalitetsforståelse og en definition af modalitet som grammatikalisering af den talendes holdninger og meninger.

Analysen i denne opgave var baseret på en følgende klassifikation af modale adverbier:

- Epistemiske adverbier: f.eks. *sikkert, åbenbart, formentlig*
- Vurderende adverbier: f.eks. *desværre, heldigvis, beklageligvis*
- Konnektive adverbier: f.eks. *derimod, alligevel, imidlertid*
- Modalpartikler: f.eks. *da, jo, nok*
- Understregende adverbier: f.eks. *faktisk, egentlig, blot*

Der blev set på 200 siders dansk skønlitteratur af 10 forfattere. De blev sammenlignet med deres oversættelser til estisk. Det samme blev gjort med 80 siders estisk skønlitteratur af 3 forfattere og deres oversættelser. Der blev noteret, hvilken oversættelsesstrategi man havde brugt: at oversætte adverbiet med et adverbium (i så fald, hvilket), at oversætte det med andet end et adverbium, f.eks. adverbial, modusform el.l., ikke at oversætte adverbiet, eller at oversætte sætningen så forskelligt, at sammenligningen på dette plan ikke var mulig. Der blev registreret, hvilken klasse adverbiet tilhørte.

Af resultaterne fremkom, at 21% af de modale adverbier gik tabt i oversættelsen fra dansk til estisk. Af de forskellige adverbieklasser var tabet størst blandt modalpartiklerne: ca. en tredjedel. Ca. en femtedel af de konnektive og de understregende adverbier gik tabt i oversættelsen. Af de epistemiske adverbier gik en tiendedel tabt, og ingen af de ret sjældne vurderende adverbier gik tabt.

Adverbierne gik også tabt i oversættelserne fra estisk til dansk, og i ca. samme udstrækning. Her forsvandt 23% af de modale adverbier.

I oversættelserne fra dansk til estisk kom der flere nye modale adverbier til, end der gik tabt: så mange, som svarer til en tredjedel af de adverbier, som var i teksterne i forvejen. Så de estiske oversættelsestekster blev i højere grad adverbielt modaliserede end de danske originaltekster havde været.

Dette var omvendt i oversættelserne fra estisk til dansk. Her kom der en tiendedel nye adverbier til. De danske oversættelser blev i mindre grad adverbielt modaliserede end de estiske originaler havde været.

Dette kan betyde, at i tekster på estisk kan brug af holdningstilkendegivelse ved hjælp af de modale adverbier være mere udbredt, almindeligt og virke mere neutralt, end i de danske tekster. Der var dog ikke nok materiale til at kunne bevise det.

De modale adverbier går tabt i oversættelse på grund af deres abstrakthed og halvgrammatikaliserede status. Jo højere grad af abstrakthed, desto mere ustabile er adverbierne i oversættelsen. Modalpartiklerne, som er de mest abstrakte, er den klasse, hvor tabet er størst.

Modalpartiklerne kunne blive oversat med ækvivalenter fra alle klasser. Modale adverbier fra alle andre klasser blev fortrinsvis oversat med en ækvivalent fra den samme klasse eller med en 'estisk modalpartikel'.

Der er en gruppe af estiske modale adverbier, *-gi, ju, küll, küllap, nii, siis, ometi*, som blev brugt til at oversætte ca. tre fjerdedele af de danske modalpartikler, som havde en adverbiel ækvivalent. Disse 'estiske modalpartikler' svarer bedst til de danske modalpartikler, hvad angår deres funktion i sætningen. Ligesom de danske modalpartikler, udgør de estiske ca. halvdelen af alle de nye adverbier, som kommer til i oversættelserne.

Modale adverbier er så ustabile i oversættelsen, netop fordi de er modale. De modale adverbier er et halvgrammatisk middel til at udtrykke holdninger og meninger. De ligger midt på modalitetens grammatikaliseringsskala. Det betyder, at deres oversættelse ikke består i at finde en ækvivalent i en 'mental ordbog', men i at analysere, hvilken rolle de har i sætningen og videregive denne virkning.

Det, at mange modale adverbier går tabt eller kommer til i oversættelsen, behøver ikke være tegn på en dårligt fungerende oversættelse. Men oversætterens valg betyder meget for, hvilken karakter oversættelsen får og om den er originaltro eller ikke. De ti tekster, som der blev set på, var vidt forskellige, hvad angår forfatterens brug af de modale adverbier. Det samme gjaldt oversættelserne: man havde løst opgaven meget forskelligt.

Der var oversættelser, hvor der var en balance i oversættelse af de modale adverbier og hvor oversætterten havde ramt forfatterens tone på det punkt. Der var oversættelser, hvor der gik mange adverbier tabt, og det ikke havde en stor virkning på stilen, fordi der blev kompenseret med nye. Der var også en oversættelse, hvor det, at mange adverbier ikke blev oversat, var med til at erstatte talesprog med skriftsprog. Der var oversættelser, hvor der kom mange nye adverbier til. I nogle af

dem var det i overensstemmelse med originalens stil. Men det kunne også have en virkning af f.eks. trivialisering.

Resultaterne i denne opgave kan hjælpe oversætterne – ikke kun af skønlitteratur – med at øge bevidstheden om 'de små ord' og deres rolle i teksten. Resultaterne kan naturligvis ikke bruges til en slags praktisk vejledning, men de hjælper med til at gøre oversætteren mere opmærksom på de sproglige problemer, som er forbundet med oversættelse af modalitet. Opgaven henleder også opmærksomheden på de nye adverbier i oversættelsen. Det gælder ikke kun om at gengive det, der står i originalen. Det gælder også om at være bevidst om, hvad man selv lægger til.

Klassifikationen af de modale adverbier, som blev præsenteret i denne opgave, erstatter ikke de foreliggende klassifikationer. Men den kan også bruges i andre sammenhænge end analysen i denne opgave, f.eks. som inspiration til forbedring af de foreliggende klassifikationer. Det er et skridt videre for analysen af adverbier i dansk og i diskussionen om de modale virkemidler i sproget.

Opgaven har også rejst nogle spørgsmål, som det ikke var muligt at svare på her, men som man kunne arbejde videre på. Man kunne undersøge, om estisk er generelt mere modaliseret end dansk eller andre sprog, set fra et kontrastivt perspektiv, både hvad angår adverbier og modalitet i det hele taget. Det, at man har flere modi, kunne også tyde på denne mulighed.

Man kunne også undersøge adverbier, som fungerer som de danske modalpartikler, typologisk set. Det er ikke let at undersøge talesproglige emner typologisk, derfor er dette et meget utilstrækkeligt undersøgt område. Der kunne fremkomme meget interessante resultater.

Det kunne være gavnligt at gentage denne analyse med materiale udelukkende fra erfarne professionelle oversættere. Der er ikke tilstrækkelig mange oversættere eller oversættelser fra dansk til estisk til at kunne gennemføre projektet mellem dette sprogpar, men man kunne f.eks. se på flere skandinaviske sprog samtidig.

Resümees

Kuhu 'väiksed sõnad' jäid?

Modaaladverbid ilukirjanduslikus tõlkes taani keelest eesti keelde.

Bakalaureusetöö, Tartu Ülikooli germaani-romaani filoloogia osakond, skandinavistika eriharur, taani keele ja kirjanduse eriala, 2003. Autor Tiina Strauss, juhendaja lektor Henrik Jørgensen Århusi ülikoolist. 62 lk.

Modaaladverbid on adverbid, mille abil kõneleja väljendab oma suhtumist öeldusse. Neil puudub konkreetne tähendus nagu aja-, koha- ja viisiadverbidel, selleasemel lisavad need 'väiksed sõnad' lausele mingi nüansi, mis aitab kuulajal tõlgendada, millise suhtumisvarjundiga seda öeldakse. Modaaladverbid on näiteks *võibolla, õnneks, kuuldavasti, küllap, muidugi, ju, küll, pealegi, nagunii, tegelikult, ikkagi, koguni, ometi* jne. Ilukirjanduses on modaaladverbid üks autori vahendeid tekstis iseennast ja oma suhtumist markeerida. Neid esineb palju ka dialoogis, kuna kõnekeeles kasutatakse suhtumise markeerimist tavaliselt rohkem kui kirjakeeles.

Selles töös defineeritakse modaalsus kui kõneleja suhtumiste ja hinnangute grammatikaliseerunud väljendus. Modaaladverbid on adverbid, mis väljendavad niisugust suhtumist.

Töös uuritakse modaaladverbide tõlkimist ilukirjanduslikes tekstides taani keelest eesti keelde. Vaadatud on 10 teost 10 autorilt, 10 tõlkija tõlgenduses. Keele-spetsiifiliste probleemide väljatoomiseks on vaadatud ka 3 eesti autori teoseid ühes nende taanikeelsete tõlgetega. Igast raamatust on töösse võetud 20 lehekülge²¹. Nii-siis on vaadatud 200 lk. taanikeelseid originaaltekste koos nende eestikeelsete tõlgetega ja 80 lk. eestikeelseid originaaltekste koos nende taanikeelsete tõlgetega. Teosed on valitud nii, et tõlked oleksid valminud viimase 10 aasta jooksul.

Tööl on kvantitatiivne osa, mis otsib vastust küsimusele, mis juhtub modaaladverbidega tõlkeprotsessis ja sisaldab arvu-lisi tulemusi, ja kvalitatiivne osa, mis vaatab lähemalt, milline mõju on tõlkija valitud strateegial olnud tekstile.

Tekstides on vaadatud, kas ja millega modaaladverbid on tõlgitud. Kui tõlkevas-teks on modaaladverb, siis on määratud, mis liiki adverbiga on tegemist. Tõlgetes

²¹Erandiks üks eesti autori teos, millest on vaadatud 40 lehekülge. Kuna eesti keelest taani keelde on ilukirjanduslikku proosat tõlkinud vaid kaks tõlkijat, olen tasakaalu saavutamiseks vaadanud 40 lk. ühe tõlkija tööd kahe raamatu näol ja 40 lk. teise tõlkija tööd ühe raamatu näol.

on ära märgitud ka kõik uued modaaladverbid, mis tõlkes juurde tulevad, aga mis originaaltekstis puudusid.

Analüüsis on kasutatud järgmist modaaladverbide liigitust (sulgudes on näitena toodud sarnaseid eesti adverbide):

- Episteemilised adverbid: nt. *sikkert, åbenbart, formentlig* (*kindlasti, ilmselt, arvatavasti*)
- Hinnanguadverbid: nt. *desværre, heldigvis, beklageligvis* (*õnneks, kahjuks*)
- Konnektiivadverbid: nt. *derimod, alligevel, imidlertid* (*seevastu, hoopis, siiski*)
- Modaalpartiklid: nt. *da, jo, nok* (*ju, siis, küll*)
- Rõhutavad adverbid: nt. *faktisk, egentlig, blot* (*tegelikult, igatahes, lihtsalt*)

Keskmiselt oli taanikeelsetes originaaltekstides 3,3 modaaladverbi leheküljel. Kõige rohkem oli modaalpartikleid, 41% modaaladverbidest. Eri autorid tarvitasid modaaladverbe väga erinevalt, 20 lehekülje kohta vahemikus 5 kuni 112. Tõlkes läks kaduma 21% modaaladverbidest. Kõige suuremad kaod olid modaalpartiklite seas – neist läks kaduma 27%. Põhjuseks see, et modaalpartiklid on modaaladverbidest kõige abstraktsemad. Üllatuslikult tuli tõlkes eesti keelde juurde rohkem modaaladverbe, kui kaduma oli läinud: 33% originaaltekstis olnud adverbide arvust.

Ka tõlkes eesti keelest taani keelde läks kaduma umbes viiendik modaaladverbidest – 23%. Siin aga tuli juurde vähem adverbide kui tõlkes taani keelest eesti keelde, nimelt 10%. Nii et eestikeelsetes tekstides oli keskmiselt rohkem modaaladverbe kui nende taanikeelsetes tõlgetes või originaalides. Põhjuseks ei olnud, et eesti keeles realiseeruks rohkem adverbiaale ühesõnaliste adverbidena kui taani keeles.

Materjal viitab sellele, et eestikeelne tekst, olgu ta siis originaal või tõlge, on rohkem adverbiaalselt modaliseeritud kui taanikeelne tekst. Kuna eestikeelseid tekste oli vähe, polnud seda võimalik tõestada. Võimalusele, et modaalsus on eesti keeles tavalisem, neutraalsem ja vähem 'märgitud' kui taani keeles, võib viidata ka see, et eesti keeles on rohkem kõneviise, mis on kõrge grammatikaliseerumisastmega modaalsuse väljendusvahendid.

Taani keele modaalpartiklite eestikeelsed tõlkeekvivalendid olid pärit kõigist adverbiklassidest. Modaalpartiklite vastete seas oli väga suur variatiivsus, mis viitab jällegi nende abstraktsusele. Täheenduse omandavad nad alles kontekstis, sellest oleb ka, milline tõlkevaste on valitud.

75% modaalpartiklite ekvivalentidest olid *-gi/-ki, ju, küll, küllap, nii, siis* või

ometi. Need eesti adverbid vastavad oma funktsioonilt kõige rohkem taani abstraktsetele modaalfartiklitele. Kui tõlgetes eesti keelest taani keelde olid 55% uutest, juurde tulnud adverbidest modaalfartiklid, siis tõlgetes taani keelest eesti keelde oli 50% uutest adverbidest *-gi/-ki, ju, küll, küllap, nii, siis* ja *ometi*. Selgub, et on olemas taani modaalfartiklitele vastavad 'eesti modaalfartiklid', järelkult ei tohiks modaalfartiklite tõlkimisel taani keelest enamasti olla probleemiks tõlkevastete puudus eesti keeles.

Kui modaalfartikleid tõlgiti vastetega kõigist adverbiklassidest, siis teiste klasside adverbe tõlgiti peamiselt vastega samast klassist või üldnimetatud 'eesti modaalfartiklitega'. See näitab, et modaalfartiklite ja teiste modaalfadverbide vahel on tugev seos olemas.

Töö kvalitatiivses osas vaadatakse lähemalt, kuidas tõlkija valikud modaalfadverbide tõlkimisel on tulemust mõjutanud. Nagu autorid modaalfadverbe väga erinevalt kasutasid, on ka tõlkijad neile väga erinevalt lähenenud. Mõni tõlkija suurendas tunduvalt adverbide arvu, mõni kaotas peaaegu pooled ära, mõnel kadus vaid mõni üksik. Mõnes tõlkes on kaduma läinud ja juurde tulnud adverbide vahel tasakaal, üldiselt on aga adverbiaalset modaliseeritust tõlkes suurendatud (erinevalt siis tõlkest eesti keelest taani keelde).

See, kas modaalfadverbe tõlgiti hoolikalt ja täpselt või mitte, ei pruugi otsustada, kas tõlge eesti keeles hästi mõjus. Kui tõlkija oli tabanud autori stiili ja talle omast adverbikasutust, siis võis ka suur hulk juurde tulnud modaalfadverbe tõlkes hästi mõjuda. Ka kompenseeriti mitmes tekstis kaduma läinud adverbe nii, et üldmulje tekstist tõlkes sellel tasandil ei muutunud.

Kui tõlkija polnud autori stiili süvenenud või muul põhjusel seda oma maitse järgi kohandas, võis modaalfadverbide tõlkimine teksti küllalt palju muuta. Üks tekst oli tõlgitud kõnekeelsest kirjakeelseks. Ühes tekstis oli autor modaalfadverbe teadlikult vältinud, tõlk aga mitte. Modaalfadverbide ohter lisamine võis mõjuda trivialiseerivalt või emotsionaalsust ja põnevust lisavalt.

Kvalitatiivne analüüs näitas seda, et kõige olulisem on, et tõlkija mõistaks, mis rolli modaalfadverbid autori tekstis mängivad ja üritaks seda mõju edasi anda. Milliseid tõlkevasteid selleks on vaja kasutada ja kas modaalfadverbe läheb vaja rohkem või vähem kui originaaltekstis, sõltub juba konkreetsest tekstist. Tõlkija peab pöörama tähelepanu mitte ainult originaalis esinevate modaalfadverbide edasiandmisele, vaid olema ka teadlik sellest, mida ta ise juurde lisab.

Töö tulemused näitavad, et modaaladverbid on tõlkes väga ebastabiilsed sellepärast, et nad on väga abstraktsed. Nad on poolgrammatikalised väljendusvahendid, mille kasutus sõltub palju konkreetsest keelest. Nende tõlkimine asub tavalise sõnavara ja grammatiliste elementide tõlkimise piiril – tõlkes ei saa neile mitte alati lihtsalt ekvivalenti leida, vaid tuleb analüüsida, kuidas modaaladverbide poolt väljendatavat hinnagut või tähendusnüansi tõlkekeeles tavaks on väljendada.

Litteratur

- Andersen, John Edelsgaard 1987. Adverbier – sprogvidenskabens stedbørn. *Selskab for Nordisk Filologi, årsberetning 1985-86*. s. 45-54. København.
- Andersen, Torben 1982. Modalpartikler og deres funktion i dansk. *Danske studier*. s. 86-95. København.
- Auwera, Johan Van Der 1984. From temporal adverb to modal particle – some comparative remarks on Polish "czasem" ("sometimes"). *Papers and studies in contrastive linguistics*. Vol 18, s. 91-99, Poznan.
- Bisang, Walter 1998. Adverbiality – The view from the Far East. In: Johan van der Auwera (ed.) *Adverbial constructions in the languages of Europe*. Mouton de Gruyter, Berlin/New York.
- Bybee, Joan L. 1985. *Morphology. A study of the relation between meaning and form*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- Davidson-Nielsen, Niels 1993. Discourse particles in Danish. *Pre-publications of the English Department of Odense University*. s. 1-34. Odense.
- Eco, Umberto 1987. *Efterskrift til Rosens navn*. Gyldendals Bogklub, København.
- EKG I 1995: Mati Ereht, Reet Kaasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare. *Eesti keele grammatika I. Morfoloogia ja sõnamoodustus*. Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut, Tallinn.
- EKG II 1993: Mati Ereht, Reet Kaasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare. *Eesti keele grammatika II. Süntaks*. Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut, Tallinn.
- Harder, Peter 1975. Prædikatsstruktur og kommunikativ funktion. *NyS: Nydanske studier og almen kommunikationsteori*. Nr. 8, s. 103-112. København.
- Hennoste, Tiit 2000. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde IV. Suulise keele erisõnavara. III Partiklid. *Akadeemia*. Nr 8, s. 1772-1806. Tallinn.
- Jacobsen, Henrik Galberg 1992. Vist og nok. Om et par formodningsord i dansk. *Mål og Mæle*. 2/15. København.
- Jankavs, Peteris 1999. En smal og slynget sti. I: Iben Hasselbalch (red.). *Glas kaster skygge – om litterær oversættelse*. Gyldendal, København.
- Jensen, Eva Skafte 1997. Modalitet og dansk. *NyS: Nydanske studier og almen kommunikationsteori*. Nr. 23, s. 9-24. København.
- Jensen, Eva Skafte 2000-2001. Hvordan bliver et sætningadverbial til et sætnings-

- adverbial? *Studier i Nordisk*. s. 31-50. København.
- Kortmann, Bernd 1998. Adverbial subordinators in the languages of Europe. In: Johan van der Auwera (ed.). *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*. Mouton de Gruyter, Berlin/New York.
- Lakoff, Robin 1972. The pragmatics of modality. In: *Papers from the 8. regional meeting of the Chicago Linguistic Society*. Nr. 8, s. 229-246. Chicago: Department of Linguistics, University of Chicago.
- Lindquist, Hans 1989. *English adverbials in translation. A corpus study of Swedish renderings*. Lund Studies in English 80. Lund University Press, Lund.
- Lyons, John 1977. *Semantics*. Vol. 2. Cambridge University press, Cambridge.
- Lyons, John 1981. *Language, meaning and context*. Fontana, Suffolk.
- Muittari, Veikko 1987. *Om modus och modalitet. En finsk-svensk kontrastiv studie över modalitet i konditionala, koncessiva och komparativa satser och satsfögningar*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Nielsen, Joel Nordborg 1981. Modalitet som sproglig kategori. En foreløbig bestemmelse. *Arbejdsrapporter af Slavisk institut, Århus Universitet*.
- Nuyts, Jan 2001. *Epistemic modality, language, and conceptualization. A cognitive-pragmatic perspective*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- Ormelius-Sandblom, Elisabet 1997. The modal particle schon: its syntax, semantics and pragmatics. In: Swan, Toril and Olaf Jansen Westvik (eds.). *Modality in Germanic languages. Historical and comparative perspectives*. Trends in Linguistics, Studies and Monographs 99. Mouton de Gruyter, Berlin.
- Palmer, Frank Robert 1986. *Mood and modality*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Palmer, Frank Robert 1997. Negation and Modality in the Germanic languages. In: Swan, Toril and Olaf Jansen Westvik (eds.). *Modality in Germanic Languages. Historical and Comparative Perspectives*. Trends in Linguistics, Studies and Monographs 99. Mouton de Gruyter, Berlin.
- Pedersen, Viggo Hjørnager 1999. Oversættelse – et vue. I: Hasselbalch, Iben (ed.). *Glas kaster skygge – om litterær oversættelse*. Gyldendal, København.
- Ramat, Paolo & Davide Ricca 1998. Sentence adverbs in the languages of Europe. in: Johan van der Auwera (ed.). In: *Adverbial constructions in the languages of Europe*. Mouton de Gruyter, Berlin/New York.
- Togeby, Ole 2002. *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære I-V*. Århus

Universitet, Århus.

Uuspõld, Ellen 1989. Modaalusest ja modaalset predikaadist eesti keeles. *Keel ja Kirjandus*. Nr 8, s. 468-477. Tallinn.

Vasko, Ildiko and Thorstein Fretheim 1997. Some central pragmatic functions of the Norwegian particles *altså* and *nemlig*. In: Swan, Toril and Olaf Jansen Westvik (eds.). *Modality in Germanic languages. Historical and comparative perspectives*. Trends in Linguistics, Studies and Monographs 99. Mouton de Gruyter, Berlin.

Önnersfors, Olaf 1997. On narrative declarative V1-sentences in German. In: Swan, Toril and olaf Jansen Westvik (eds.). *Modality in Germanic languages. Historical and comparative perspectives*. Trends in Linguistics, Studies and Monographs 99. Mouton de Gruyter, Berlin.

Weydt, Harald 1969. *Abtönungspartikel. Die deutschen Modalwörter und ihre französischen Entsprechungen*. Verlag Gehren, Bad Homburg v.d.H.

Willett, Thomas 1988. A cross-linguistic survey of the grammaticalization of evidentiality. *Studies in Language* 12-1. s. 51-97.

Anvendt skønlitteratur

- Balle, Solvej (1993) 1995. *Ifølge loven*. Lindhardt og Ringhof.
- Balle, Solvej 2000. *Vastavalt seadusele*. Tlk. Raivo Juurak. Huma.
- Ditlevsen, Tove (1941) 1980. *Barndommens gade*. Gyldendals Tranebøger.
- Ditlevsen, Tove 2001. *Lapsepõlve tänav*. Tlk. Katrin Veiksaar. Eesti Raamat.
- Hansen, Thorkild (1962) 1997. *Det lykkelige Arabien*. Gyldendal.
- Helle Helle 1999. *Hus og hjem*. Samleren.
- Helle Helle 2000. *Maja ja kodu*. Tlk. Jutta Reiska. Odamees.
- Helleberg, Maria 1995. *Valeria*. Gyldendal.
- Helleberg, Maria 2000. *Valeria*. Tlk. Kairi Leivo. Kunst.
- Jensen, Johannes V. (1900-1) 2000. *Kongens fald*. Gyldendals Klassikere.
- Jensen, Johannes V. 2001. *Kuninga langus*. Tlk. Imbi Lepik, Eesti Raamat.
- Kross, Jaan 1978. *Keisri hull*. Eesti Raamat.
- Kross, Jaan 1992. *Tsarens galning*. Overs. af Søren Sørensen. Gyldendal.
- Luik, Viivi (1991) 2002. *Ajaloo ilu*. Tänapäev.
- Luik, Viivi 1994. *Historiens skønhed*. Overs. af Anne Behrnt. Fremad.
- Madsen, Svend Åge 1898. *At fortælle menneskene*. Gyldendal.
- Madsen, Svend Åge 1993. *Jutustada inimesi*. Tlk. Anne Møller Pedersen. Euro-peia.
- Michael, Ib (1997) 1998. *Prins*. Gyldendal.
- Michael, Ib 1999. *Prints*. Tlk. Aet Püssim. Eesti Raamat.
- Sørensen, Villy (1988) 1999. *Ragnarok. En gudfortælling*. Centrum Paperbacks.
- Sørensen, Villy 1998. *Ragnarok. Jumalate lugu*. Tlk. Anu Saluäär. Loomingu Raamatukogu 1998/27-28.
- Tode, Emil 1993. *Piiririik*. Tuum.
- Tode, Emil 1995. *Grænseland*. Overs. af Anne Behrnt, Munksgaard-Rosinante.
- Wamberg, Bodil (1993) 1997. *Christian IV – en mand under indflydelse*. GEC Gad.
- Wamber, Bodil 1997. *Christian IV – mõjutatud mees*. Tlk. Vladimir Beekman, Kunst.
- Willumsen, Dorrit 1990. *Klædt i purpur*. Gyldendal.
- Willumsen, Dorrit 1997. *Naine purpuris*. Tlk. Ene Mäe, Eesti Raamat.